

OPŠTA POLITIČKA RAZMATRANJA IZ MOG BEČKOG DOBA

Danas sam mišljenja da čovek uopšte gledano ne bi trebalo, izuzev slučajeva sasvim posebne darovitosti, da se pre svoje tridesete godine javno bavi politikom. On to ne bi trebao, pošto upravo sve do toga doba se odigrava tek formiranje jedne opšte platforme, sa koje on sad ispituje različite političke probleme i utvrđuje konacno prema njima svoj sopstveni stav. Tek po sticanju takvog jednog osnovnog pogleda na svet i time dostignute pouzdanosti sopstvenog načina posmatranja prema pojedinim pitanjima dana treba ili sme taj sada iznutra bar sazreli čovek da uzme učešća u političkom vođenju opštih stvari. Ako je tome drukčije, onda on zapada u opasnost, da jednoga dana bude morao svoj dotadašnji stav u bitnim pitanjima ili da promeni, ili protivno svom boljem poznavanju stvari i saznanju da zastane kod jednog pogleda koji su razum i uverenje već odavno odbacili. U prvom slučaju je to za njega lično veoma mučno, pošto on sada, kao i sam kolebljiv, ne sme s' pravom više da očekuje, da mu vera njegovih pristalica pripada sa istom onom neuzdrmanom čvrstinom kao pre; za one koje je on vodio takav jedan pad vođe predstavlja obeshrabrenje kao i ne tako retko osećaj izvesnog stida prema onima koji su prethodno od njih bili pobeđeni u borbi. U drugom opet slučaju nastupa nešto što mi naročito danas tako često vidimo: upravo u toj meri u kojoj vođa ne veruje više u ono što je sam rekao, postaje njegova odbrana šuplja i plitka, time i skućena u izvoru sredstava za borbu. I dok on sam više ne pomišlja na to da ozbiljno nastupa za svoje političke proklamacije (ne umire se za nešto, u šta se ne veruje) postaju zahtevi njegovim sledbenicima u upravo tom odnosu sve veći i bestidniji, dok on konačno ne žrtvuje i poslednje ostatke liderstva, da bi se uglavio među "političare"; što će reći među onu sortu ljudi, čije jedino opredeljenje je bezopredeljenost uz drsku napadnost i jednu često besramno razvijenu umetnost laganja. Dode li takav jedan momak na nesreću čestitog čovečanstva još i u neki parlament, onda se mora već od početka znati, da se bit politike za njega sastoji još samo u herojskoj borbi za stalno posedovanje tog kolača njegovog života i njegove familije. Što su više žena i deca zavisni od njega, tim će se on žilavije boriti za svoj mandat. Svaki čovek sa iole političkim instiktima je već samim time njegov lični neprijatelj; u svakom novom pokretu njuši on mogući početak svoga kraja a u svakom većem čoveku i opasnost koja mu od njega pretila. Ja ću već o toj sorti parlamentarnih vaški ovde još veoma naglašeno da progovorim. I tridesetgodišnjak će tokom svoga života imati još mnogo da uči, samo to može da bude jedino dopunjavanje i popunjavanje okvira koji mu podnosi veoma utemeljeno prihvaćen pogled na svet. Njegovo učenje neće više biti nikakvo principijeno novo učenje, već doučavanje a njegovi sledbenici neće morati da guše u sebi mučni osećaj da su od njega do sada pogrešno instruirani, već naprotiv: vidljivo organsko izrastanje vođe pružiće im zadovoljenje da njegovo učenje dakako znači samo produbljavanje njihovog sopstvenog nauka. To je međutim u njihovim očima dokaz za tačnost njihovih dosadašnjih pogleda.

Jedan vođa, koji platformu svog opšteg pogleda na svet po sebi mora da napusti, jer spozna da je ona pogrešna, deluje samo onda časno, ako je u saznanju svojih dosadašnjih pogrešnih uvida spreman da izvuče i krajnje konsekvence. U takvom jednom slučaju mora on da se odrekne bar javnog vršenja svoje dalje političke delatnosti. Jer pošto je on u osnovnim saznanjima već jednom podlegao zabludi, postoji mogućnost da se to dogodi i po drugi put. Ni u kom slučaju, međutim, nema on pravo da još i dalje uživa poverenje sugrađana ili čak da tako nešto i zahteva. Ali, koliko se danas, međutim, malo pridržavaju tog časnog delovanja, dokazuje i opšta iskvarenost te fukare, koja se u ovo naše vreme oseća pozvanom da mešetari u politici. Izabran je za to jedva da je i jedan od njih. Nekada sam se dobro čuvao od toga da negde javno nastupim, iako sam verovao, da sam se više bavio politikom nego mnogi drugi. Samo sam u najužem krugu govorio o tome što me je intimno pokretalo ili privlačilo. Ovo izlaganje u najužem krugu imalo je po sebi mnogo toga dobrog: učio sam tako da "govorim" manje, ali zato i da upoznam ljude u njihovim često beskrajno primitivnim pogledima i prigovorima. Pritom

sam se školovao a da ne gubim vreme i mogućnost za svoje dalje obrazovanje. Prilika za to svakako da nigde u Nemačkoj nije bila tako povoljna kao onda u Beču.

Opšte političko mišljenje bilo je u staroj dunavskoj monarhiji ponajpre prema svom obimu veće i obuhvatnije nego u staroj Nemačkoj toga doba - izuzev delova Pruske, Hamburga i obale Severnog mora. Doduše pod oznakom "Austrija" podrazumevam u ovom slučaju onu oblast velikog habzburškog carstva, koja je usled svoje nemačke naseljenosti bila u svakom pogledu ne samo istorijski razlog i osnova obrazovanje ove države uopšte, nego da se u njenom stanovništvu takode isključivo iskazivala ona snaga, koja je toj politički tako veštačkoj tvorevini mogla da podari unutrašnji kulturni život za mnogo vekova. Što je više vreme prolazilo, tim više su postojanje i budućnost ove države zavisili od održanja ove ćelijske klice carstva. Ako su stare nasledne zemlje bile srce carstva, koje je uvek u krvotok davnog i kultumog života pumpalo svežu krv, onda je opet Beč bio mozak i volja zajedno. Već u njegovom spolnjem izgledu smela se ovom gradu priznati snaga, da stoluje kao ujedinjujuća kraljica u takvom jednom konglomeratu naroda, da bi tako pomoću raskoši sopstvene lepote mogao da zaboravi ružne pojave starenja celine. Pa neka je carstvo u svojoj nutrini još tako žestoko podrhtavalo pod krvavim borbama pojedinih nacionalnosti, inostranstva i posebno Nemačke videli su samo milu sliku ovog grada. Varka bejaše tim veća, jer je Beč u to vreme izgleda uzeo mozda poslednji i najveći svoj zalet. Pod vladavinom jednog zbilja genijalnog gradonačelnika produbila se dostojna divljenja rezidencija careva staroga Rajha još jednom u nov predivni mladi život. Poslednji veliki Nemač koje je iz svojih redova rodio narod kolonista Ostmarka, nije oficijelno ubrajan u takozvane "državnike"; ali time što je taj dr Leuger kao gradonačelnik "carskog i rezidentalnog glavnog grada" Beča iščarolijao jedan za drugim prosto nečuvene podvige u, smelo bi se čak reći, svim oblastima komunalne, privredne i kulturne politike, ojačao je on srce celokupnog carstva i postao je tim okolnim putem veći državnik, nego što su takozvani "diplomati" svi zajedno tada bili.

Ako je mnogonacionalna tvorevina "Austrija" po imenu, konačno ipak propala, onda to ni najmanje ne govori protiv političke sposobnosti nemstva u staroj Ostmarki, već je to bio neizbežan rezultat nemogućnosti da se sa deset miliona ljudi trajno održi jedna pedesetmilionska država različitih nacija, kada upravo nisu pravovremeno bile date sasvim određene pretpostavke. Nemačkoaustrijanac je pomišljao uvek na veliko. On je bio uvek naviknut da živi u okviru jednog velikog Rajha i nikada nije izgubio osećaj za time povezane zadatke. On je bio jedini u toj državi koji je izvan granica uže krunske zemlje video još i carsku granicu; pa, kada ga je sudbina najzad morala da odvoji od zajedničke otadžbine, pokušavao je i tada on još uvek da savlada ogroman zadatak i da zadrži za nemstvo ono što su očevi u beskrajnim borbama jednom otrgli od istoka. Pri čemu još treba imati na umu da je sve to moglo da se obavi s' podeljenom snagom; jer srce i sećanje onih najboljih nikada nisu prestali da osećaju za celu majku zemlju, a samo je ostatak ostao u zavičaju. Već opšti horizont Nemačkoaustrijanca bio je srazmerno širi. Njegovi ekonomski odnosi obuhvatali su često gotovo ceo mnogostruki Rajh. Gotovo sva zaista velika preduzeća nalazahu se u njegovim rukama, vodeći personal tehničara i činovnika dolazio je iz njegovih redova. On je međutim bio i nosilac spoljne trgovine, ukoliko Jevrejstvo nije stavilo ruku na te nemačke pradomene. Politički je jedino on držao na okupu državu. Već i vreme službe u vojsci bacilo ga je daleko izvan granica zavičaja. Nemačko-austrijski regrut se možda i uvrsti u jedan nemački puk, samo sam taj puk je mogao isto tako dobro da bude u Hercegovini kao u Beču ili Galiciji. Oficirski kor je još uvek bio nemački, više beamterstvo preovlađujuće nemačko. Nemački međutim bili su najzad i umetnost i nauka. Izuzimajući kič najnovijeg umetničkog razvoja čija produkcija bi mogla doduše bez daljnjeg poticati od nekog crnačkog naroda, posednik i širilac istinskog umetničkog nazora bio je jedino sam Nemač. U muzici, arhitekturi, vajarstvu i slikarstvu bio je Bečzdenac koji

je u neiscrpoj punoći opskrbljivao celu dvostruku monarhiju a da sam nikada vidljivo ne presahne. Nemstvo je konačno bilo još i nosilac celokupne inostrane politike ukoliko se apstrahuje, prema broju sudeći, ono malo Mađara.

Pa ipak je bio uzaludan svaki pokušaj da se ovo carstvo održi, pošto su nedostajale bitne pretpostavke. Za austrougarsku mnogonacionalnu državu bila je samo jedna mogućnost da se kod pojedinih nacija savladaju centrifugalne snage. Državom se vlada ili centralistički i time je ona, međutim, isto tako i iznutra organizovana, ili je ona inače drukčije nezamisliva. U raznim svetlim trenucima dolazila su do tog uvida i "najviša" mesta, da bi međutim najčšće posle kratkog vremena to zaboravila ili kao teško prevodljivo gurala u stranu. Svaka misao jednog više federativnog ustrojstva Rajha morala je nužno, usled nedostajanja jedne jake državne spona, ključne ćelije vlasti koja je nad svima, da doživi svoj promašaj. K' tome dolaze još i bitno druge unutrašnje pretpostavke austrijske države u odnosu na Nemački Rajh Bizmarkovog shvatanja. U Nemačkoj se radilo samo na tome, da se prevladaju političke tradicije, jer je u kultumom pogledu uvek postojala jedna zajednička osnova. Pre svega posedovao je Rajh, izuzev malih stranih parćić - ogranaka, samo pripadnike jednoga naroda. U Austriji su odnosi bili suprotni.

Ovde je otpadalo političko sećanje na sopstvenu veličinu kod pojedinih zemalja, izuzev kod Mađarske, ili sasvim, ili je repom vremena ono ugašeno, u najmanju ruku prebrisano ili ostajalo nejasno. Zato su se s' druge strane razvijale u doba principa nacionaliteta u raznim zemljama - pokrajinama narodske snage, čije savlađivanje je upravo u toj meri moralo postati teško, u kojoj su se na rubu monarhije počele da obrazuju nacionalne države, čiji su državni narodi bili sa pojedinim austrijskim narodskim ograncima rasno srodni ili isti, koje su od sada mogle sa svoje strane da izvrše veću privlačnu snagu, nego što je to nasuprot tome bilo još moguće jednom Nemco-austrijancu. Čak i Beč nije više mogao na duže da izdrži ovu borbu. Razvojem Budimpešte u jedan velegrad dobio je Beč po prvi put jednog rivala, čiji zadatak nije više bio povezivanje celokupne monarhije, već štaviše jačanje jednog njenog dela. Za kratko vreme trebalo je već i Prag da sledi ovaj primer, a onda Lemberg, Ljubljana itd. Sa usponom ovih nekada provincijalnih gradova u nacionalne glavne gradove pojedinih zemalja - pokrajina, formirali su se sada i u centre za jedan manje-više samostalni kulturni život istih. Tek time su međutim poprimili narodno-politički instinkti svoju duhovnu osnovu i produbljenje. Morao je jednom da se primakne i čas, pošto su ove pogonske snage pojedinih naroda postale moćnije nego snaga zajedničkih interesa i onda je zapečaćena sudbina Austrije.

Ovaj razvoj mogao se od smrti Josifa II veoma jasno u svom toku konstatovati. Njegova brzina bila je zavisna od jednog niza faktora, koji su delom bili u samoj monarhiji, a drugim delom, međutim, davali rezultat određenog političkog položaja Rajha. Ako bi se htela ozbiljno da prihvati i povede borba za održanje ove države, onda je mogla k' tom cilju da vodi samo jedna isto toliko bezobzirna koliko i uporna civilizacija. Ali je onda morala principijelnim utvrđivanjem jedinstvenog državnog jezika da se naglasi formalna zajednička pripadnost, upravi da se opet u ruke daju tehnička pomoćna sredstva bez čega jedna jedinstvena država ni slučajno ne može da postoji. Isto tako mogla bi se tek onda kroz školu i nastavu da odneguje jedinstvena državna pripadnost. Ovo se ne postiže za deset ili dvadeset godina, već se ovde moralo računati sa vekovima, kao što pa i inače u svim kolonizatorskim pitanjima upornosti se pridaje veći značaj nego energiji trenutka. Da se onda u najstrožoj jedinstvenosti mora da vodi kako uprava tako i političko vođstvo, razume se samo po sebi. Za mene je bilo beskrajno bogat nauk da zaključim, zašto se ovo nije dogodilo, ili, bolje, zašto to nije učinjeno. Samo krivac za ovaj propust bio je krivac za slom Rajha.

Stara Austrija bila je više nego neka druga država vezana za veličinu svoga vođstva. Ovde je dakako nedostajao fundament jednonacionalne države, koja u narodskoj osnovi još uvek poseduje snagu održanja, ako vođstvo kao takvo još toliko zataji. Jedinstvena nacionalna država može prouzrokovano prirodnom opuštenošću svog stanovništva i time povezane otporne snage ponekad da podnese začuđujuće duge periode najlošijeg upravljanja i vođstva, a da zbog toga iznutra ne propadne. Onda je često i tako kao da u takvom jednom telu nema više nikakvog života, kao da je ono mrtvo, odumrlo, dok iznenada samrtnik ponovo odjednom ne ustane i sada

ostalom čovečanstvu ne pokaže vredne divljenja znake svoje neopustošene životne snage. Drukčije je to, međutim, kod nekog Rajha, koji sastojeći se od ne istih naroda, održava ne zajednička krv, nego štaviše zajednička pesnica. Ovde neće svekolička slabost vođstva voditi ka zimskom snu države, već se dati povod za buđenje svih individualnih instikata, koji su po krvnoj zasnovanosti prisutni, bez mogućnosti da se otisnu i razmahnu u trenutku jedne volje koja sve nadvisuje. Samo vekovnim zajedničkim vaspitanjem, zajedničkom tradicijom, zajedničkim interesima itd. može se ublažiti ova opasnost. Stoga će takve državne tvorevine, što su one mlađe, tim više zavisiti od veličajnog vođstva, pa, dakako, kao delo grandioznog snažnog čoveka i duhovnog heroja često već po smrti usamljenog velikog osnivača ponovo propasti. Ali još i posle vekova neće moći te opasnosti da važe kao savladane, one samo miruju, da bi se iznenada probudile, čim više ne bi bila u stanju slabost zajedničkog vođstva i snaga zajedničkog vaspitanja, uzvišenost svih tradicija da savlada polet sopstvenog separatnog životnog poriva različitih plemena. Ovo da nisu mogli da shvate je možda tragična krivica kuće Habzburg. Jednom jedinome među njima držala je sudbina osvetljavajuću baklju nad budućnošću njegove zemlje, a onda je i ona zgasnula zauvek. Josif II, rimski car nemačke nacije, video je u najvećem strahu kako bi njegova kuća, pritisnuta na krajnju ivicu Rajha, morala jednom da nestane u vrtlogu jednog Vavilona naroda, ako se u poslednjem času ne bi popravilo ono što su očevi propustili da učine. Sa natčovečanskom snagom isturio se "prijatelj ljudi" protiv neodgovornosti predaka i tražio je da u jednoj deceniji nadoknadi ono što su vekovi prethodno propustili. Da mu je bilo poklonjeno samo četrdeset godina za njegov rad i da su posle njega još dve generacije na isti način nastavile započeto delo, bilo bi onda verovatno i uspelo da se postigne čudo. Ali kada je on posle jedva deset godina vladavine razmravljen telom i dušom umro, potonu s' njime i njegovo delo u grob, da bi, više nikad probuđeno, u kapucinerskoj grobnici zaveka zaspalo. Njegovi naslednici su bili niti duhom niti voljom dorasli zadatku.

Kada sad Evropom sevuše prve revolucionarne munje jednog novog vremena, počeo onda i Austrija postepeno da dobija požar u svom domu. Ali kada veliki požar najzad i izbi, žar njegov je bio manje raspiren socijalnim, društvenim ili i opšte političkim uzrocima već mnogo više pogonskim silama narodskog porekla. Revolucija od 1848. godine mogla je svugde da bude izraz klasne borbe, u Austriji, međutim, ona je bila već početak novih rasnih razmirica. Time što se tada Nemač, ovo poreklo svoje zaboravljajući ili ga ne poznajući, stavio u službu revolucionarnog žara, zapečatio je on svoju sudbinu. Pripomogao je da se probudi duh zapadne demokratije, koji mu je za kratko vreme potro osnovu njegove egzistencije. Obrazovanjem jednog parlamentarnog predstavničkog tela bez prethodnog zasnivanja i učvršćenja jednog zajedničkog državnog jezika položen je kamen temeljac kraju prevlasti Nemstva u monarhiji. Od tog trenutka je, međutim, i sama država bila izgubljena. Sve što je sada sledilo, bilo je samo istorijsko trajanje jednoga Rajha. Taj raspad pratiti bilo je isto toliko potresno koliko i smešno. U hiljadama i hiljadama formi vršilo se u pojedinostima izvršenje jedne istorijske presude. Da je jedan veliki deo ljudi slepo tumarao kroz ove pojave propasti samo je još dokazivalo volju bogova za uništenje Austrije.

Ne bih hteo ovde da se gubim u pojedinostima, pošto to nije zadatak ove knjige. Hoću samo da podvrgnem temeljnom razmatranju ona zbivanja koja uvek i za naše vreme imaju uvek istovetne uzroke propasti naroda i država i koja su najzad pripomogla da se osigura zasnovanost mom političkom načinu razmišljanja.

Među institucijama koje su najjasnije čak i malograđaninu koji nije inače baš blagosloven oštrim pogledom u stanje stvari prikazale, otkrile proždiranje austrijske monarhije, nalazila se na čelu ona koja je najviše snagu imenovala za sebe - skupština, parlament, ili kako se to u Austriji zvalo, rajhsrat. Vidljiv je bio uzorak ovoga tela u Engleskoj, zemlji klasične "demokratije". Odande je preuzeto celo usrećiteljsko ustrojenje i presađeno što je moguće više nepromenljivo u Beč. I Barry negda davno svoju parlamentarnu palatu izvukao iz vodurina Temze u vis, zahvatio je u istoriju britanskog svetskog Rajha i doneo je iz nje ukras za 1200 niša, konzola i

stubova svog raskošnog zdanja. U građevinskom delu i likovnoj umetnosti postade tamo Dom lordova i naroda pečat slova cele nacije. Ovde nastupi prva teškoća za Beč. Jer kada je Danac Hansen završio i poslednje ukrase na vratima mramorne kuće narodnog predstavništva onda za ukrašavanje nije ostalo ništa drugo nego da kod antike pokuša da potraži oslonac. Rimski i grčki državnici i filozofi ukrašavaju sada tu teatarsku građevinu "zapadne demokratije" i u simboličkoj ironiji vuku dvokolice četvoroprega preko dva doma na četiri strane sveta svak na svoju stranu, da bi na taj način podarili najbolji izraz unutrašnjih natezanja prema spolnjem svetu. "Nacionalnosti" su zabranile kao uvredu i provokaciju da u tom građevinskom delu bude veličana austrijska istorija, kao što se u samom Rajhu dakako tek pod grmljavinom bitaka Prvog svetskog rata usudilo, da se Walotova građevina Rajhstaga natpisom posveti nemačkom narodu.

Kada sam još kao nepuni dvadestogodišnjak po prvi put ušao u raskošno zdanje na Francensrignu, da bih kao gledalac i slušalac prisustvovao jednoj sednici Doma poslanika, bejah obuzet najprotivnijim osećanjima gadnja. Već sam odavno mrzeo parlament, ipak nipošto ne i kao instituciju po sebi. Naprotiv, kao slobodouman čovek nisam mogao drugu neku mogućnost vladavine uopšte sebi ni da predstavim, jer pomisao nekakve diktature izgledala bi mi prema mom držanju u odnosu na kucu Habzburg kao zločin protiv slobode i protiv svakog razuma. Ne manje je doprinelo tome i to da sam kao mlad čovek bio usled mog veoma obimnog čitanja novina pelcovan i izvesnim divljenjem za engleski parlament, sam gotovo i ne sluteći to, divljenje koje nisam hteo tek tako bez daljnjeg da izgubim. Dostojanstvo s' kojim je tamo i Donji dom sledio svojim zadacima moćno mi je imponovalo. Da li je uopšte moglo biti uzvišenije forme samoupravljanja jednog naroda?

Upravo zbog toga sam ja bio neprijatelj austrijskog parlamenta. Smatrao sam formu celog nastupa ovoga za nedostojnu svog velikog uzora. Uz to je, međutim, još nešto nastupilo: Sudbina nemstva u austrijskoj državi bila je zavisna od njegovog položaja u državnom savetu. Do uvođenja opšteg i tajnog izbornog prava postojao je još neki, iako neznatni nemački majoritet u parlamentu. Već ovo stanje je bilo problematično, pošto je pri nacionalno nepouzdanom držanju socijaldemokratije ova u kritičnim pitanjima koja su se ticala nemstva - da ne bi od sebe odvrtila sledbenike iz pojedinih stranih naroda - nastupala uvek protiv nemackih interesa. Socijaldemokratija nije još ni onda mogla da se smatra nemačkom partijom. Uvođenjem opšteg izbornog prava, prestala je, međutim, i čisto brojčano gledano nemačka nadmoć. Sada daljem odnemačenju države nije više bilo nikakvih prepreka na putu. Nacionalni nagon samoodržavanja dopuštao mi je već onda da iz ovog razloga malo volim i poštujem jedno narodno predstavništvo u kome je nemstvo umesto predstavljano bivalo izdano. Samo i ovo su već bili nedostaci koji su, kao i mnogo toga drugog, mogli biti pripisivani upravo ne samoj stvari po sebi, već austrijskoj državi. Ranije sam još verovao, da sa jednim novim vaspistavljanjem nemačke većine u predstavničkim telima ne bi moglo biti nikakve pobude više za jedan principijelan stav protiv toga, dok god stara država zapravo još uopšte postoji. Tako dakle u svom unutrašnjem biću usmeren, stupio sam po prvi puta u koliko svete toliko i osporavane prostorije. Doduše bile su mi one samo uzvišenom lepotom predivnog zdanja svete. Jedno helensko predivno delo na nemačkom tlu.

Ali za koje li kratko vreme bejah potom ogorčen, kada sam video bednu predstavu, koja se sad odvijaše pred mojim očima! Bilo je prisutno nekoliko stotina ovih narodnih predstavnika koji su upravo trebalo da zauzmu stav po jednom pitanju od važnog privrednog značja. Meni bejaše dovoljan već taj prvi dan, da bi me podsticao na razmišljanje čitavih sledećih nedelja. Duhovna sadržina izloženog beše zaista na jednoj tako unižavajućoj "visini", ukoliko su se govorancije uopšte mogle razumeti: jer neki od gospode nisu govorili nemački, već na njihovim slovenskim maternjim jezicima ili, bolje, dijalektima. Ono što sam do sada znao iz lektire i iz novina, dobih sada priliku da čujem i svojim ušima. Jedna gestikulirajuća, svim vrstama tonova razderana, divlje pokretljiva masa iznad nje jedan bezazlen matori čika, koji se u znoju lica svog trudio, žestokim vitlanjem jednim zvonom i čas opominjućim dovikivanjem da ponovo dovede u mirne vode dostojanstvo kuće. Moradoh da se smejem. Nekoliko nedelja kasnije bejah ponovo u toj kući. Slika je bila izmenjena, nikako ponovo prepoznatljiva. Sala sasvim prazna. Tamo dole se spavalo. Nekoliko poslanika bejahu na njihovim sedištim a zevahu jedan prema drugome, jedan je "govorio". Jedan potpredsednik doma beše prisutan i žurio je vidljivo dosadujući se u salu. Prve nedoumice javiše se u meni. Te sada odlazih, kad god mi je vreme davalo nekako

priliku, uvek iznova tamo i posmatrah mirno i pažljivo odgovarajući prizor, slušah govore, ukoliko oni behu za razumevanje, proučavao sam više ili manje inteligentna lica tih izobraženika nacije ove tužne države, i gradih postepeno svoje sopstvene misli. Godina dana ovih mirnih posmatranja beše dovoljna, da bih svoje ranije shvatanje o biću ove institucije ali zaista bez ostatka izmenio ili otklonio. Moje unutrašnje biće nije prihvatilo falsifikovanu sliku koju je o njoj prihvatala zvanična misao Austrije. Ne, sad više nisam mogao da priznam parlament kao takav. Do tog časa smatrao sam da je nesreća austrijskog parlamenta u nedostajanju jednog nemačkog majoriteta, a sada sam zlu kob video u celoj pojavi te institucije uopšte.

Čitav niz pitanja buknu u meni onda.

Počeh da se prisnije upoznajem s demokratskim principom odlučivanja većine, kao osnovom cele ove institucije, ali ništa manje nisam poklanjao pažnje duhovnim i moralnim vrednostima te gospode, koja su kao izbranici nacija trebalo da služe ovoj svrsi. Tako sam istovremeno proučio i upoznao i instituciju i nosioce te iste institucije.

Tokom nekoliko godina formirao se onda u meni u mom saznanju i uvid u jedan obožavani fenomen novijeg vremena u kristalnoj jasnoci: Parlamentarac. On počeh da se u meni uglavljuje u jednom obliku koji nikada više nije mogao da podlegne bilo kakvoj promeni. I ovog puta takođe me je očigledna nastava praktične realnosti sačuvala od toga da se ugušim u teoriji, koja na prvi pogled mnogima izgleda tako zavodljiva, a koja, međutim, ništa manje mora da se uračuna u iskrivljene fenomene čovečanstva. Demokratija današnjeg zapada je prethodnica marksizma, koji bi bez nje uopšte bio nezamisliv. Tek ona pruža ovoj svetskoj kugi hranljivo tlo, na kome se onda može širom da rasprostire zaraza. U njenoj unutrašnjoj izražajnoj formi, u parlamentarizmu, stvorila je ona za sebe još jedno "čudovište od blata i vatre", kod koga mi nažlost ta "vatra" izgleda da je u ovom času sagorela.

Morao sam više nego da budem zahvalan svojoj sudbini, da mi je ona u Beču takođe i to pitanje podnela na razmatranje i ispitivanje, jer bojim se da bih u Nemačkoj odgovor isuviše lake ruke sačinio. Da sam svu komičnost te institucije, zvane "parlament", upoznao najpre u Berlinu, možda bih zapao u suprotnost i stavio se očito bez valjanog razloga na stranu onih koju su jedino videli dobrobit naroda i Rajha na isključiv zahtev sile carskoga mišljenja i tako ipak stajali istovremeno strani i slepi nasuprot vremenu i ljudima. U Austriji je to bilo nemoguće. Ovde se nije moglo tako lako upasti iz jedne greške u drugu. Ako nije valjao parlarnent, onda su još mnogo manje valjali Habzburzi -i ništa više. Sa odbijanjem jedino "parlamentarizma" ovde ništa nije učinjeno; jer je onda uvek ostajalo otvoreno pitanje: šta sad? Odbijanje i uklanjanje Saveta Rajha ostavilo bi kao jedinu silu vladavine dabome kuću Habzburg - jedna posebno za mene sasvim nepodnošljiva misao.

Teškoća ovog posebnog slučaja dovela me je do jednog temeljnijeg razmatranja problema po sebi, nego što bi to inače u mom tako mladom dobu bio slučaj. Ono što me je ponajpre i ponajviše dalo na razmišljanje, bilo je vidno nepostojanje svake odgovornosti pojedine ličnosti. Parlarnent donosi nekakvu odluku, čije posledice mogu da budu i od tako sudbonosnog značaja - niko za tako nešto ne snosi odgovornost, niko nikad ne može da bude pozvan da podnese račun za takvu svoju delatnost. Jer, da li se to zove preuzimanje odgovornosti, kada posle sloma vlada koja snosi krivicu podnese ostavku pa se koalicija izmeni, pa i parlament raspusti? Pa da li se uopšte jedna kolebljiva većina ljudi ikada može učiniti odgovornom?

Nije li ipak zamisao svake odgovornosti vezana za ličnost?

Može li se međutim vodeća ličnost jedne vlade praktično podvrgnuti hapšenju za delanja, čija nastajanja i sprovođenja se stavljaju isključivo na konto htenja ili sklonosti jedne množine ljudi? Ili: nije li zadatak vodećeg državnika umesto u rađanju stvaralačkih zamisli ili plana po sebi, zapravo i štaviše u umetnosti da se genijalnost njegovih nacрта čini neprestano razumljivom čoporu ovnova praznoglavaca, da bi se onda isprosila njihova velikodušna saglasnost? Je li to kriterijum državnika da on mora u isto tako visokoj meri da vlada umetnošću ubeđivanja kao i onom iz domena državničke mudrosti u zacrtavanju velikih smernica i donošenja velikih odluka? Da li je nesposobnost jednog vođe time dokazana što njemu ne uspeva da za jednu određenu ideju pridobije većinu jedne pomoću manje ili više čistih slučajeva zdudlane gomile? Pa najzad, da li je ta gomila uopšte već jednom i shvatila jednu ideju, pre nego što uspeh postane proklamator njene veličine? I nije

li svako genijalno delo na ovome svetu zapravo vidljivi protest genija protiv tromosti mase? Šta međutim treba da čini državnik kome ne uspe da izmoli naklonost te gomile za njegove planove? Treba li da je otkupi? Ili treba s' obzirom na glupost svojih sugrađana da se odrekne sprovođenja zadataka osvedočenih kao životna nužnost i da se povuče, ili bi morao ipak da ostane? Ne upada li u takvom jednom slučaju pravi karakter u jedan nerešivi konflikt između saznanja i pristojnosti, ili, bolje rečeno, shvatanja poštenja? Gde ovde leži granica koja razdvaja dužnost prema opštem od zahteva lične časti? Mora li svaki pravi vođa strogo sebe da čuva od toga da na taj način bude degradiran u političkog kalkulanta? I ne mora li sad, obrnuto, svaki kalkulanta da se oseća pozvanim da "dejstvuje" u politici, jer zadnju odgovornost ima da snosi ne on, nego nekakva neuhvatljiva gomila? Ne mora li naš parlamentarni većinski princip da dovede uopšte do demoliranja pojma vode? Veruje li se međutim da napredak ovoga sveta nastaje po prilici iz mozga čovečanstva a ne iz glava pojedinaca? Ili predviđa li se da se za njegovu budućnost može odreći pretpostavki ljudske kulture? Zar ona ne izgleda da je danas, naprotiv, nužnija neko ikada ranije? Time što parlamentarni princip većinske odluke odbija autoritet ličnosti i na njeno mesto postavlja brojčanost ove ili one gomile, ogrešuje se on protiv aristokratske temeljne zasnovanosti prirode, pri čemu doduše njena sublimacija u vidu plemstva ni u kom slučaju se, recimo, ne može da otelotvori na današnju dekadencu naših deset hiljada iz gonjeg sloja.

Kakvo pustošenje ova institucija moderne parlamentarne vladavine pričinjava, može čitalac jevrejskih novina teško sebi da predstavi, ukoliko nije naučio da samostalno misli i procenjuje. Ono je u pravom redu poticaj za neverovatnu poplavu celokupnog političkog života najbezzvrednijih kreatura naših dana. Ma koliko će se pravi vođa povlačiti iz jedne političke delatnosti, koja se svojim najvećim delom ne sastoji od stvaralačkog učinka i rada, već mnogo više od falširanja i delanja za naklonost neke vecine, baš u tolikoj meri će upravo takva delatnost da odgovara malome duhu i da ga shodno tome i prihvati. Što je patuljastiji danas takav jedan derikoha u svom duhu i moci, što mu jasnije u svest dolazi sopstveni uvid u svu mizeriju njegove stvarne pojave, tim više će on da slavi jedan sistem, koji od njega nipošto neće zahtevati snagu i genijalnost jednoga džina, već štaviše se zadovoljiti prepredenošću jednog seoskog kmeta, pa čak takvu vrstu mudrosti radije gleda nego onu jednog Perikla. I pritom ne mora takav jedan klipnik nikada da se trudi oko odgovornosti za svoje delanje. On je već i stoga oslobođen te brige, pošto on, dabome i tačno zna, da je, sasvim nezavisno kakav će biti rezultat njegovih "državničkih" petljancija, njegov kraj već odavno ipak upisan u zvezdane tasove istorije: on će jednoga dana drugom nekom, isto tako velikome duhu, imati da preda svoje mesto. Jer to je znak jednog takvog srozavanja i propadanja, da se upravo u toj meri povećava količina državnika u kojoj merilo vrednosti pojedinca pada. On će, međutim, sa sve većom zavisnošću od parlamentarnih većina morati da biva sve manji, pošto će s' jedne strane veliki duhovi uvek odbiti da budu panduri glupavih nesposobnjakovića i brbljivaca, kao što s' druge strane, reprezentanti majoriteta, to znati, dakle, gluposti, ništa strastvenije ne mrze nego nadmoćnu glavu. Uvek postoji jedan utešni osećaj za takvu jednu Skupštinu saveta gradskih poslanika, da znaju da ih prevodi jedan vođa, čija mudrost odgovara nivou prisutnih: Zar pa ne treba tako svaki da doživi radost da može s' vremena na vreme da pusti do sevine i njegov duh - a pre svega, međutim, ako Paul može da bude boss, zašto da to jednom ne bude i Peter?

Ali najviše odgovara ovaj pronalazak demokratije jednoj osobini, koja je u poslednje vreme izrasla u pravu sramotu, naime, kukavičluku jednog velikog dela našeg takozvanog "vođstva". Kakve li sreće da se u svim pravim odlukama od nekakvog značaja može sakriti iza suknje jednog takozvanog majoriteta! Pogledajmo samo takvog jednog političkog razbojnika, kako on zabrinut za svaku uredbu isprobava saglasnost većine, da bi tako osigurao mućkaroško društvo i time u svako doba mogao da skine teret odgovornosti sa sebe. To je, međutim, dodatni glavni razlog, zašto je takav način političke delatnosti jednom časnom a time i hrabrom čoveku odvratna i omražena, dok svi drugi bedni karakteri - a ko za svoje delovanje neće lično da preuzme

odgovornost, već traži skrovište, taj je strašljivi mangup - dok sve one bedne karaktere takva sorta političke delatnosti privlači. I kada se rukovoditelji jedne nacije sastoje od takvih bednika, onda se tako nešto već za kratko vreme i čestoko osveti. Onda se više ne može naći dostojan čovek ni za jednu odlučujuću delatnost, radije će se prihvatiti svaka pa još i tako sramna nečasnost, nego se izboriti za neku dostojanstvenu odluku; i zar više nema ovde nikoga, koji je sa svoje strane spreman da svoju ličnost i svoju glavu založi za sprovođenje jedne beskompromisne odluke! Jer jedno ne treba i ne sme se nikada zaboraviti: Majoritet ne može ni ovde nikada da zameni pravog čoveka. Ona ne samo da je uvek zastupnik gluposti, nego i kukavičluka. I kao što je malo moguće da stotinu šupljoglavaca dadnu jednog mudraca, tako isto je nemoguće da od stotinu plašljivaca nastane jedne herojska odluka. Što je, međutim, lakša odgovornost pojedinog vođe, tim više će rasti broj onih, koji će se i u najbednijim razmerama lično osetiti pozvanim, da isto tako stave naciji na raspolaganje svoje besmrtnne snage. Pa oni, zaboga, prosto neće moći ni da iščekaju, da jednom najzad dođu na red za tako što!... Oni već cupkaju u redu, u dugoj koloni i broje s' bolnim sažaljenjem sve one koji ispred njih čekaju i računaju gotovo u minut i sat koji će ih prema ljudskim merilima dovesti da budu na potezu. Stoga oni čeznu za svakom promenom u funkciji koja im lebdi pred nosom i zahvalni su svakom skandalu, koji pročešljava red onih ispred njih. Ako međutim neko ne želi da uzmakne sa zauzetog položaja, oni to onda osećaju kao kršenje svetoga sporazuma zajedničke solidarnosti. Onda oni postaju zli i ne smiruju se pre nikako sve dok bestidnik najzad ne padne i svoje toplo mesto ponovo ostavi na raspolaganje. Zbog toga on više i neće tako brzo doći ponovo na taj položaj. Jer čim je takva neka kreatura bila prinuđena da napusti svoj položaj, odmah će se ona pokušati da ugura u opšte redove čekalaca, ukoliko je tada uzvitlani povici i psovanja drugih u tome ne zadrže. Posledica svega ovoga je zastrašujuće brza promena na najvažnijim mestima i resorima takve jedne državne tvorevine, jedan rezultat, koji u svakom slučaju deluje nepovoljno a ponekad upravo katastrofalno. Jer, sad više neće ovim izmenama pasti kao žrtva samo glupak i nesposobnjaković, već štaviše i pravi vođa, ako sudbina i uopšte takvog jednog uspe da dovede na položaj. I čim bi se samo jednom tako nešto saznalo, odmah bi se u odbranu obrazovao zgusnuti front, naročito ako takva jedna mudra glava ne bi poticala iz sopstvenih redova a ipak se usuđuje ostati među sobom i mrzi se kao zajednički neprijatelj svaka glava koja među nulama mogla da da neku jedinicu. I u tom pravcu je instinkt tim oštrij, što je više moguće da on u svim ostalim slučajevima nedostaje. Tako će posledica biti jedno sve rasprostranjenije duhovno osiromašenje vodećih slojeva. Šta pritom nastaje za naciju i državu, svak može da proceni sam, ukoliko i on ne spada u tu sortu „vođa“.

Stara Austrija imala je parlamentarnu vladavinu još u čistoj kulturi. Svakako da su pojedini predsednici vlada imenovani od cara i kralja, samo to imenovanje nije bilo ništa drugo nego sprovođenje volje parlamenta. Ali cenkanje i trgovanje za ministarske položaje bilo je već zapadna demokratija u najizvornijem izdanju. Posebno je izmena pojedinih ličnosti nastupala već u sve kraćim rokovima, da to konačno preraste u pravi nekakav lov. U istoj meri opadala je veličina odgovarajućih "državnika" sve više, dok na kraju nije preostao samo onaj sićušni tip parlamentarskog kalkulanta, čija državnička vrednost se odmeravala i priznavala samo više prema njegovoj sposobnosti, kojom je uspevao da sklepta pojedine koalicije, dakle da sprovodi one sitne političke trgovačke poslice, koje jedino bejahu u stanju da zasnuju jedinstvo ovakvih narodnih predstavnika za praktični rad. Tako je nekome mogla ta bečka škola u ovoj oblasti da pruži najbolja saznanja. Ono što je ne manje privlačilo moju pažnju bilo je poređenje između postojeće moći i znanja ovih narodnih predstavnika i zadataka, koji su goruće tražili njihovo izvršavanje. Naravno da se onda moralo, htelo se to ili ne, bliže pozabaviti duhovnim horizontom tih izabranika naroda, pri čemu se uopšte nije dalo zaobići da se pokloni nužna pažnja takođe i zbivanjima koja su vodila ka razotkrivanju ovih životnih pojava našeg javnog života. Takođe i način na koji je stvama sposobnost ove gospode u službi otadžbini bila pokretna i primenjivana, dakle tehnički sled njihovog delanja, zavređivao je da bude temeljno istraživani i ispitivan. Celokupna slika parlamentarnog života bila je tim jadnija što se čovek

više rešavao da prodre u te unutrašnje odnose, da s' bezobzirnom oštrom objektivnošću proučava ličnosti i stvarne osnove. Čak sve ovo adresira prema jednoj instituciji koja se oseća pobuđenom, da preko svojih nosilaca u svakom drugom stavu ukazuje na "objektivnost" kao jedinu pravednu osnovu za svako procenjivanje i zauzimanje stava. Procenjuju se ta gospoda lično i zakoni njihovog gorkog života i samo bi čovek mogao da se čudi rezultatu toga. Ne postoji ni jedan princip, koji je, objektivno gledano, tako netačan kao parlamentarni. Pri tom se sasvim sme prevideti način na koji se održava izbor gospode narodnih predstavnika, kako oni uopšte dospevaju do svojih položaja i do svog dostojanstva. Da se ovde pritom radi samo o jednom zaista sićšnom deliću ispunjenja jedne opšte želje ili čak i opšte potrebe, svakome će smesta da sine ko sebi razjasni da političko razumevanje širokih masa uopšte nije tako razvijeno, da bi se svoje strane one doprle do određenih opštih političkih pogleda i u vezi s' njima odabrale ličnosti koje bi došle u obzir.

Ono što i uvek označavamo rečju "javno mnjenje" počiva svojim ponajmanjim delom na iskustvima ili čak i saznanjima pojedinaca, dobijenim samostalno, a najvećim delom, nasuprot tome, na predstavi koja se stvara putem jedne sasvim napadne i uporne vrste takozvanog "prosvećivanja". Tako kao što je i konfensionalan stav rezultat vaspitanja i sama religiozna potreba po sebi drema u unutrašnjem biću čoveka, tako i političko mnjenje mase predstavlja samo krajnji rezultat jedne ponekad sasvim neverovatne uporne i temeljne obrade duše i razuma. Daleko najmoćniji udeo u političkom "vaspitanju", koji se u ovom slučaju najbolje označava rečju propaganda, pada na konto štampe. Ona obezbeđuje u prvom redu ovaj "prosvećujući rad" i predstavlja time neku vrstu škole za odrasle. Samo ta nastava nije u rukama države, već u kandžama delom u najvećoj meri minornih snaga. Već sam u Beču kao mlad čovek imao najbolju moguću priliku da tačno upoznam vlasnike i fabrikante te mašine za vaspitanje masa. Morao sam na početku da se čudim za koje kratko vreme je toj zloćudnoj velesili u državi postalo moguće da proizvodi jedno određeno mišljenje čak i kad se pritom radilo o potpunom falsifikatu stvarno postojećih opštih unutrašnjih želja i pogleda. U nekoliko dana se tu onda od jedne smešne stvarčice načini državna akcija od ogromnog značaja, dok nasuprot tome u isto vreme životno važni problemi se predaju zaboravu ili, još bolje jednostavno krađu iz svesti i sećanja mase. Tako se uspevalo da se u toku od nekoliko nedelja nekom čarolijom iščeprkaju iz ničega imena, da se na njih prikopčaju najneverovatnija nadanja široke javnosti, čak da im se još i popularnost stvori, koja nekom zaista, značajnom čoveku često tokom celog njegovog života nije mogla pasti u deo; imena koja pritom još koliko pre jednog meseca nijedan čovek čak ni čuo nije, dok su u isto vreme, vredne i stare pojave državnog ili ostalog života odumirale za svoju okolinu još i pri najboljem zdravlju i snazi ili pak bile izložene takvoj bednoj poruzi da je za kratko vreme pretila opasnost da njihovo ime postane simbol jedne sasvim određene niskosti i nitkovluka. Morao bi se prostudirati ovaj sramni jevrejski metod da se neki časni čovek odjednom i kao zamahom čarobnog štapića zaspe istovremeno sa stotina i stotina mesta iz smrdljivih kibli najnižih kleveta i obeščšćenja preko svoje čiste odeće, da bi se prava opasnost ovog ološa štampe mogla tačno vrednovati. Ne postoji onda baš ništa što ne bi takvom jednom razbojniku odgovaralo da dospe do svojih jasnih ciljeva. On bi onda pronjuškao i do najintimnijih porodičnih odnosa i ne bi se smirio dok njegov tragalački instinkt ne napipa nekakav mizerni događajčić, koji je onda određen da se nesrećnoj žrtvi zada poslednji udarac. A ne nađe li se niti u javnom niti u privatnom životu čak i pri najupornijem njuškanju baš ništa, onda tako nasrne jednostavno neki klipani i raspali s klevetom, u čvrstom uverenju da hiljadu puta ponavljanje ostavlja sve žešći trag, i borba žrtve protiv toga u najvećem broju slučajeva uopšte nije moguća; pri čemu taj ološ nikad ništa ne preduzima iz motiva koji bi kod pristojnih ljudi bili prihvatljivi.

Ne daj Bože!

I tako napadajući jedna bitanga ove vrste svoju dragu okolinu na najnitkovskiji način, sakriva se taj ljigavac u pravi oblak čestitosti i isceliteljskih frazetina, brblja o "novinrskoj dužnosti" i sličnim lažljivim koještarijama, pa se čak usuđuje još i to, prilikom zasedanja i kongresa, dakle u povodima, kada se ova beda viđa skupa u

većem broju, da truca o nekakvoj posebnoj, naime žurnalističkoj "časti", što onda tu okupljeni ološ uzneseno uzajamno potvrđuje. Ova fukara fabrikuje međutim više od dve trećine takozvanog "javnog mnjenja", iz čije pene onda istupa parlamentama Afrodita. Da bi se ovaj postupak tačno opisao i prikazao u celoj njegovoj lažljivoj neistinosti, morali bi se napisati tomovi knjiga. Samo, ako se i izuzme sve i osmotri isključivo dati produkt iz cele njegove delatnosti, i to mi izgleda dovoljno, da bi se rasvetlilo objektivno ludilo te institucije čak i pred najstrožijim njenim vernicima. Najlakše i ponajpre bi se mogla razumeti ova koliko besmislena toliko i opasna zbrka, čim bi se uporedio demokratski parlamentarizam s' jednom istinitom germanskom demokratijom. Najznačajnije pažnje u slučaju ovog prvog je u tome da se postupa tako što se izabere jedan broj od pet stotina ljudi ili u poslednje vreme i žena, kojima sada u svemu i svačemu pripada da donesu konačnu odluku. Oni su praktično tako sama vlada; jer iako se od njih bira jedan kabinet, koji prema spolnjem svetu preuzima poslove države, to je uprkos tome ovde samo naizgled tako. U stvarnosti ne može takva jedna takozvana vlada ni koraka da učini, a da prethodno sebi ne pribavi dozvolu cele skupštine. Time ona međutim ne može biti učinjena nizašta odgovornom, pošto poslednja odluka dakle nikada nije na njoj, već kod majoriteta parlamenta. Ona je u svakom slučaju samo izvršilac volje ove ili one većine. Njena politička sposobnost bi se zapravo mogla proceniti jedino u umetnosti, s' kojom ona postiže to da se ili prilagodi volji većine ili da većinu privuče k' sebi. Time ona međutim pada sa visine jedne stvarne vlade u niskost jedne prosjakinje prema ovom ili onom maroritetu. Pa čak i njen najvažniji zadatak mora uopšte da se sastoji samo u tome da s' vremena na vreme sebi osigura naklonost postojeće većine ili da se poduhvati obrazovanja jedne nove sebi bolje naklonjene. Uspe li to, onda ona sme ponovo jedno kratko vreme da "vlada", ne uspe li, onda ona može da ode. Pravilnost njenih namera ne igra pri tom uopšte nikakvu ulogu. Time je međutim svaka odgovornost praktično odstranjena. Do kakvih posledica vodi ovako nešto, vidi se već i iz jednog sasvim jednostavnog razmatranja:

Unutrašnji sastav pet stotina izabranih narodnih predstavnika prema pozivu, ili čak i sposobnostima pojedinaca odaje jednu koliko rascepanu toliko i najčešće još i jednu sliku. Jer, pa valjda se još neće i poverovati da su ti izabranici nacije istovremeno i izabranici duha, ili takođe bar razuma! Verovatno niko neće pomisliti da iz glasačkih listića jednog svega pre nego duhovnog stabilnog birališta mogu da stasaju na stotine državnika. I uopšte da li je moguće suprotstaviti se dovoljno oštro bezumlju da se iz opštih izbora mogu roditi geniji. Prvo i prvo, u svakoj naciji javi se u svakom svetome vremenu jednom jedan pravi državnik a ne istovremeno na stotine i više njih odjednom; drugo, odbojnost mase prema svakom istaknutom geniju je zapravo instinktivna. Pre će kamila proći kroz iglene uši no što jedan velikan biti "otkriven" pomoću izbora. Ono što se zaista istakne iznad normalne mere širokog proseka, uobičajava da se u svetskoj istoriji lično javi. Tako, međutim, izglasava pet stotina ljudi od više no skromnih svojih mogućnosti o najvažnijim poslovima nacije, postavlja vlade, koje potom same opet moraju u svakom posebnom slučaju i svakom posebnom pitanju da pribave saglasnost preuzvišene skupštine Saveta, svagda se dakle zaista gradi politika tih pet stotina.

I po tome onda sve i izgleda tako.

Ali čak i da se i sasvim izostavi po strani razmatranje o genijalnosti tih narodnih predstavnika, neka se ipak promisli, kakvih različitih vrsta su problemi, koji ažuriraju svoje rešenje, na kojim različitim oblastima moraju da se iznađu rešenja i donesu odluke i svakako će se shvatiti, koliko ovde mora biti loša jedna institucija vladavine koja poslednje pravo na odredbe prenosi na jedan masovni skup ljudi, od kojih samo jedan sasvim majušni delić poseduje znanja i iskustva o stvarima o kojima se raspravlja. Najvažnije privredne mere se tako podnose nekom forumu, koji tek jednom desetinom svojih članova može da pokaže svoje ekonomsko obrazovanje. A to međutim ne znači ništa drugo do činjenice da se poslednja odluka u jednoj stvari daje u ruke ljudima, kojima svaka temeljitost u ovome potpuno nedostaje. I tako je, međutim, sa svakim drugim pitanjem. Uvek se prelomi, odluka pomoću jedne većine nezalica i nemoćnika, pošto dabome sastav ove institucije ostaje nepromenjen, dok se, međutim, problemi koji su na razmatranju protežu na gotovo sve oblasti i sledstveno tome bi trebalo da i pretpostavljaju jednu stalnu

izmenu poslanika koji o njima raspravljaju i odlučuju. Nemoguće je da isti ljudi budu prepušteni donošenju sudova o saobraćajnim poslovima kao i o onima iz oblasti visoke spoljne politike. Ovde bi morali da budu drukčiji nego sve sami ovi univerzalni geniji, kakvi se u jednome veku tek jednom zaista pojave. Na žalost ovde će u najvećem broju slučajeva uopšte ne radi o "glavama", nego o isto tako ograničenim koliko i uobraženim i naduvanim diletantima, o duhovnom polusvetu najrđavije sorte. Stoga i nastupa tako često neshvatljiva lakomislenost, s kojom ta gospoda razgovaraju i odlučuju o stvarima, koje bi čak i kod najvećih duhova iziskivale veoma brižljiva razmišljanja. Ovde se donose mere od dalekosežnog značaja za budućnost cele jedne države, pa i nacije, a oni se ponašaju kao da im je na stolu bolje im stojeći kartaroški špil karata za partiju taroka, a ne da je u pitanju sudbina rase.

No, bilo bi svakako nepravedno poverovati da je svaki od poslanika takvog jednog parlamenta već uvek sam od sebe bio s' tako malo osećanja za odgovornost. Ne, uopšte ne. Ali time što ga taj sistem prisiljava da se bavi pitanjima koja mu ne leže i zauzme stavove po njima, kvari mu ono postepeno njegov karakter. Niko neće moći da prikupi hrabrost i da izjavi: "Draga gospodo, ja verujem da mi o ovoj stvari pojma nemamo. Bar lično ja ni u kom slučaju." (Uostalom, i ovo bi takođe samo malo toga promenilo, jer svakako ova vrsta iskrenosti ne samo da bi ostala potpuno neshvaćena, već se ne bi ni dopustilo da se zbog takvog jednog poštenog magarca pokvari opšta igra.) Onaj koji međutim poznaje ljude, shvatiće da u takvom jednom krasnom društvu ne bi neko želeo i baš da bude najveći glupak, a u izvesnim krugovima čast i poštenje imaju, istovetno značenje kao i glupost; te tako će i onaj ponajpre još čestiti predstavnik nužno biti ubačen u ovu kolotečinu sveopšte lažljivosti i prevaranstva. Upravo uverenje da nesadejstvo jednog pojedinca u jednoj stvari po sebi ama baš ništa ne bi promenilo, ubija svaki časni pomak, koji bi ovaj ili onaj možda učinio. On će na kraju dopustiti sebi ubeđenje da lično on još odavno ne spada u najgore i da svojim dejstvom moguće predupređuje ono gore, zlo. Naravno bi se prigovorilo ovde da doduše pojedini poslanik nema naročitog razumevanja u ovoj ili onoj stvari, ali je njegov stav rezultat savetovanja frakcije kao rukovoditeljke određenog gospodina; ova ima svoje posebne odbore, kaže se, koji se bez daljnjeg više nego dovoljno od strane stručnjaka instruiraju. Ovo izgleda na prvi pogled da je korektno. Ali bi ipak bilo onda značajno i pitanje: zašto se bira pet stotina, ako ipak samo nekolicina poseduje nužno znanje za zauzimanje stava u najvažnijim pitanjima? Da, upravo u tom grmu lež zec.

Nije cilj našeg današnjeg demokratskog parlamentarizma da obrazuje recimo jednu skupštinu mudrih, već mnogo više taj da sastavi gomilu duhovno zavisnih nula, čije vođenje prema određenim smernicama utoliko postaje lakše što je veća lična ograničenost pojedinaca. Samo tako može da se vodi partijska politika u današnjem rđavom smislu. Ali samo tako je i moguće, da onaj koji zapravo vuče konce može oprezno uvek da ostane u pozadini, a da nikada lično ne bude podvrgnut odgovornosti... Jer, neće ipak sad svaka za naciju tako štetna odluka biti pripisana tako nekom svima vidljivom mangupu, već će se svaliti na leđa cele frakcije. Time međutim otpada svaka praktična odgovornost, jer ona može da leži samo u obavezi jedne pojedine ličnosti a ne u jednom parlamentarnom udruženju brbljivaca. Ova institucija može da bude draga i dragocena samo za onoga najlažljivijeg i istovremeno posebno za onog tipa što zazire od svetla dana. Nijedan čestit i ispravan čovek, koji je spreman da prihvati odgovornost za svoja učinjena dela, ne može da bude privučen u takvu jednu instituciju. Stoga je ova vrsta demokratije postala i instrument one rase, koja shodno svojim unutrašnjim ciljevima mora da se plaši sunca sada i u sva vremena ubuduće. Samo Jevrejin može da veliča jednu instituciju koja je prljava i neistinita kao i on sam.

Njemu nasuprot stoji istinita germanska demokratija slobodnog izbora vođe s' njegovom obavezom za potpuno preuzimanje svake odgovornosti za svoje deljenje i postupke. U njoj nema nikakvog preglašavanja jedne većine po pojedinim pitanjima, već samo određivanje jednog jedinog, koji onda svim svojim umanjem i životom ima da nastupa za svoje odluke. Ako neko sad istupi sa zamerkom da pod takvim uslovima se teško može neko naći spremnim da svoju ličnost posveti tako riskantnom zadatku, onda se na to mora samo jedno odgovoriti:

Neka je Bogu hvala, pa u tome upravo i leži smisao germanske demokratije da neće prvi koji naiđe nedostojni štreber i moralni ološ okolišno se učukljati u vladu svoga naroda, već će se zbog veličine odgovornosti koju treba preuzeti uplašeno ustuknuti neznalice i slabići. A ako bi ipak jednom takav klipao pokušao da se nametne, onda ga je lakše raskrinkati i bezobzirno odgurnuti: gubi se, kukavički ološu! Nazad, prljaš svakim korakom kojim gaziš; jer predvorje u Panteon istorije nije za puzavce tu, nego za heroje!

Do ovog pogleda na stvar izborih se posle dvogodišnjih poseta bečkom parlamentu. Onda nisam više tamo zalazio. Parlamentarni režim imao je i dodatno jednu glavnu zaslugu za sve više poslednjih godina rastuću slabost stare habzburške države. Što je više njegovim delovanjem bila razbijena prevlast nemstva, tim se više sada potpadalo pod jedan sistem ispraznih međusobnih igrarija nacionalnosti. U samom Rajhsratu ovo se sve više dešavalo na štetu Nemaca i time svakako u prvom redu na štetu Rajha; jer već na prelazu u ovaj vek moralo je i najpriglupljim ljudima da sine, da privlačna snaga monarhije nije više u stanju da obuzda težnje zemalja za rasturanjem zajedničke države. Naprotiv.

Sto su siromašnija postala sredstva, koja je država imala da ulaže za svoje održanje, tim je sve više rastao opšti prezir prema njoj. Ne samo u Mađarskoj, već takođe i u pojedinim slovenskim provincijama osećalo se toliko malo identičnim sa zajedničkom monarhijom, da se njena slabost nipošto nije osećala kao sopstvena sramota. Čak se više i radovalo još takvim znacima nastupajuće staračke nemoći: ipak se više uzdavalo u njenu smrt nego u njeno ozdravljenje.

U parlamentu je mogao još da se spreči potpuni slom stalnim nedostojanstvenim popuštanjem i ispunjavanjem i svake moguće ucene, koju je onda imao da plati Nemač; u zemlji pomoću jednog što je moguće veštijeg manipulisanja narodima jednih protiv drugih. Samo, opšta linija razvoja bila je uperena ipak protiv Nemaca. Posebno otkako je prestolonasledstvo poželo da utire put izvesnom uticaju nadvojvodi Francu Ferdinandu, dobilo je plan i pored odozgo forsirano "čehiziranje". Sa svim iole mogućim sredstvima pokušavao je taj budući vladalac duple monarhije da učini prednost raznemčavanju, ili čak i da ga forsira, odnosno bar prikrije. Čisto nemačka mesta su tako okolišnim delovanjem državnog bearnterstva polako ali nesputano sigurno ugurana u mešovito jezičke zone. Čak i u donjoj Austriji je počeo taj proces da čini sve brže napretke a Beč je već za mnogo Čeha bio njihov najveći grad. Vodeća misao vog novog Habzburga, čija je porodica sad govorila više češki (supruga nadvojvode bila je kao nekadašnja češka grofica morganatski poverena princu; ona je poticala iz krugova, čiji je neprijateljski stav prema Nemcima predstavljao tradiciju), bila je, da u srednoj Evropi postepeno formira jednu slovensku državu, koja je kao zaštita protiv pravoslavne Rusije trebalo da bude postavljena na strogo katoličke temelje. Time je, kao tako često kod Habzburga, ponovo religija postavljena u službu jedne čisto političke misli i još k' tome posmatrano bar s' nemačke tačke gledišta - nesrećne političke misli.

Rezultat je bio više nego žalostan u mnogostrukom pogledu. Niti su kuća Habzburg niti katolička crkva dobili očekivanu nagradu. Kuća Habzburg je izgubila presto, Rim jednu veliku državu; jer time što je kruna stavila i religiozne momente u službu svojih političkih opredeljenja, produbila je jedan duh, koji ponajpre ni ona sama naravno nije smatrala mogućim. Iz pokušaja da se u staroj monarhiji svim sredstvima iskoreni nemstvo, izrastao je kao odgovor staronemački pokret u Austriji. Sa osamdesetim godinama je i u monarhiji dostigao vrhunac mančesterski liberalizam jevrejskog utemeljenja, ako ne i da je još i preplavio. Reakcija protiv toga došla je ipak, kao kod svega u staroj Austriji, ne u prvom redu iz socijalnih shvatanja, već nacionalnih. Nagon za održavanje prinudio je nemstvo da se stavi u odbranu u najoštrijoj formi. Tek u drugom planu počeo se i ekonomska merila da postaju važna. Tako se iz sveopšte političke zbrke iskristalisale dve partijske strukture, jedna više nacionalna, druga više socijalno nastrojena; obe međutim izuzetno interesantne i poučne za budućnost.

Posle poražavajućeg kraja rata 1866. zanosila se kuća Habzburg pornišlju o jednom revanšu na bojnem polju. Samo je smrt cara Maksimilijana od Meksika, čija se nesrećna ekspedicija pripisivaše u prvom redu Napoleonu Trećem, i čije prepuštanje pada uzrokovano Francuzom je pobudilo opšte ogorčenje, sprečilo je jedno tešnje zbližavanje sa Francuskom. Pa ipak je Habzburg onda bio na oprezu. Da nije rat 1870/71. postao takav jedinstven pobednički pohod, usudio bi se svakako ipak bečki dvor da zaigra krvavu igru osвете za Sadvu. Ali kada su sa bojišta prispele prve junačke vesti, čudesne i jedva za verovati no ipak istinite, onda spoznade "najmudriji" od svih monarha nepriličan čas i načini jednu najbolje moguću grimasu u rdavoj igri. Herojska borba tih dveju godina proizvela je jedno još mnogo moćnije čudo; jer kod Habzburga promena stava nikada nije odgovarala unutrašnjoj težnji srca, nego prinudi okolnosti. Nemački narod u staroj Istocnoj marki je međutim tako bio ponet pobedničkim zanosom carstva i video je s najdubljom ostrašćenošću ponovo vaskrsavanje sna očeva u najdivniju stvarnost. Jer neka se niko ne vara: onaj zaista nemački opredeljeni Austrijanac je i u Kenigracu od tih trenutaka spoznao onaj isto tako tragičan ali i neophodan razlog za ponovno uspravljanje jednog Rajha koji više nije hteo da ostane spetljan s' trulim kucinama starog saveza - i više to i nije bio. On je takođe naučio pre svega najtemeljnije na sopstvenoj koži da oseća da je kuća Habzburg najzad završila svoju istorijsku misiju i da novi Rajh samo više onoga za cara sme da prihvati, koji u svom herojskom nastrojenju ima da ponudi jednu dostojnu glavu "kruni Rajne". A koliko li je samo još i više bila da se slavi sudbina što je to darivanje bilo izvršeno izdanku jedne dinastije, koja je u Fridrihu Velikom već jednom u mučnom vremenu naciji jedan svetli simbol večnog uspona podarila.

Ali kad je posle velikog rata kuća Habzburg s poslednjom odlučnošću išla na to da opasno nemstvo duple monarhije (čije unutrašnje opredeljenje nije moglo biti pod sumnjom) polako, ali neumoljivo iskoreni - jer to je morao i biti konačan ishod politike sloveniziranja - onda otpor naroda kome je bio određen kraj i to takve vrste, kakvu nemačka istorija novijeg vremena još nije poznavala. Po prvi puta postaše nacionalno i patriotski opredeljeni ljudi - buntovnici. Buntovnici ne protiv nacije, takođe ne i protiv države same po sebi, već buntovnici protiv jedne vrste vladavine, koja je po njihovom uverenju mogla voditi do propasti sopstvenog naroda. Po prvi puta u novijoj nemačkoj istoriji razdvojio se zemaljski dinastički patriotizam od nacionalne ljubavi prema otadžbini i narodu. Bila je to zasluga svenemačkog pokreta Nemačkoaustrije devedesetih godina da se na jasan i nedvosmislen način konstatovalo, da jedan državni autoritet samo onda ima pravo da zahteva poštovanje i zaštitu, ako on odgovara težnjama naroda, bar mu ne nanosi štetu. Državni autoritet kao sam sebi cilj ne može da postoji, jer bi u tom slučaju svaka tiranija na ovom svetu bila nedodirljiva i proglašavana svetom. Ako pomoćnim sredstvima vladavinskog nasilja bude jedan narod predodređen za propast onda je pobuna svakog pojedinog pripadnika takvog jednog naroda ne samo pravo već i obaveza.

Pitanje, međutim, kada se ovakav jedan slučaj ukazuje neće biti odlučeno teorijskim raspravama, već silom i uspehom. Pošto svako vladavinsko nasilje uzima sebi za pravo razume se obavezu održanja državnog autoriteta, i kad je ta vlada tako rdava a težnje jednog naroda hiljadu puta izdane, onda narodni nagon za somoodržanje pri savladavanju takve jedne vlasti u cilju zadobijanja slobode ili nezavisnosti mora da upotrebi ista oružja kojima se i protivnik pokusao da održi. Borba se prema tome vodi "legalnim" sredstvima dogod i vlast koju se hoće oboriti sama takva sredstva upotrebljava, ali se i od ilegalnih ne mora ustezati ako zavojevač ista upotrebi. Uopste uzev se, međutim, ne sme zaboraviti da održanje jedne države ili čak i jedne vlade nije najviši cilj bitisanja ljudi, već očuvanje njihove vrste. Ali ako je sama ona jednom u opasnosti da bude podjarmljena ili čak i uništena, onda pitanje legitimiteta ne igra sad više nikakvu ulogu. Može onda da bude i to da se vladajuća sila i hiljadu puta posluži "legalnim" sredstvima u svom nastupanju, ipak je nagon za održavanje podjarmljenih najuzvišenije opravdanje za njihovu borbu svim sredstvima i oružjem. Samo u priznanju ovog stava su borbe za slobodu protiv unutrašnjeg a takođe i spoljnog porobljavanja naroda na ovoj zemljinoj kugli iskazani u tako moćnim istorijskim primerima.

Pravo čoveka ruši pravo države.

Podlegne li, međutim, jedan narod u svojoj borbi za prava čoveka, onda će on upravo na terazijama sudbine biti isuviše lak i beznačajan da bi imao sreću za dalje trajanje na ovome svetu. Jer ko nije spreman ili sposoban da se bori za svoje bitisanje, njemu je večno pravedno providenje već odredilo kraj. Svet ovaj ne postoji za kukavičke narode. Ali kako je ipak lako jednoj tiraniji da se ogrne mantilčićem takozvane "legalnosti", pokazuje i opet najjasnije i najupečatljivije primer Austrije. Legalna državna vlast počivala je tada na nemačko - neprijateljskom tlu parlamenta s' njegovim nenemačkim majoritetom - i isto tako nemačko-neprijateljskom vladalačkom kućom. U oba ova faktora bio je otelotvoren državni autoritet. Sa toga mesta hteti i pokušati da se promeni sudbina nemačkoaustrijskog naroda, bila je čista besmislica. Time bi međutim bio opet, prema mišljenju naših poklonika jedino mogućeg "legalnog" puta i državnog autoriteta po sebi, svaki otpor, jer on nije sprovodljiv legalnim sredstvima, zanemarljiv. To bi, međutim, značilo i kraj nemačkog naroda u monarhiji s' iznuđenom nužnošću - i to u kratkom vremenu. Zaista je od te sudbine nemstvo spaseno jedino slomom te države. Brbljivi teoretičar bi naravno uvek još radije umro za svoju doktrinu nego za svoj narod. Pošto Ijudi tek sebi stvaraju zakone, on misli da su oni za njih kasnije tu.

Što je ova besmislica temeljno otklonjena, a na užasavanje svih teoretskih jahača na principima kao i ostalih državnih fetišista zahvalnost leži na ondašnjem svenemačkom pokretu u Austriji. Time što su Habzburzi pokušali da se svim sredstvima ostrate na telo nemstva, napala je ova partija čak i "uzvišenu" kuću vladaoca, i to bezobzirno. Ona je po prvi puta postavila sondu na toj truloj državi i stotinama hiljada ljudi otvorila oči. Njena je zasluga što je predivni pojam otadžbinske ljubavi otrgla iz zagrljaja ove sumorne dinastije. Njena snaga je u prvo vreme svog nastupa bila izvanredno velika, pa je tak pretila da postane i prava jedna lavina. Samo, uspeh nije potrajao. Kada sam došao u Beč, pokret je već odavno bio potisnut pa čak i odguran u skoro potpunu beznačajnost, a u međuvremenu na vlast dospele hrišćansko-socijalne partije.

Ceo taj tok postojanja i nestanka svenemačkog pokreta s' jedne strane i nečuvenog uspona hrišćansko-socijalne partije s' druge strane morao je zbilja da postane za mene klasičan objekt studiranja od najdubljeg značaja. Kada sam došao u Beč, bile su moje simpatije sasvim i u potpunosti na strani svenemačkog opredeljenja. Da se tak imalo smelosti u parlamentu za povik "ziveli Hoencolerni"! takođe mi je veoma imponovalo, kao što me i radovalo; da se još uvek sebe smatralo kao prolazno odvojeni deo Nemačkog carstva i' ni jednog trenutka nije dozvoljavalo da se propusti, tako nešto i javno da se obznani, pobuđivalo je u meni radosno pouzdanje; da se u svim pitanjima koja su se ticala nemstva beskompromisno isticala obojenost i nipošto se nije poklizavalo u kompromise, izgledao mi je jedini još prohodan put ka spasenju našeg naroda; ali to što je pokret posle svog najpre tako divnog uspona sad tako jako opao, to nisam mogao da razumem. Još manje, međutim, da je hrišćansko-socijalna partija u isto vreme mogla da se uzdigne do tako ogromne vlasti. Ona je upravo tada dospela na vrh svoje slave; i kako sam se dao na to da oba pokreta uporedim, dao mi je i ovde usud, ubrzano i mojim inače pretužnim položajem, najbolju pouku za shvatanje uzroka ove zagonetke. Počinjem moje razmatranje najpre kod oba čoveka, koji su smatrani kao vođe i osnivači obe partije: Georg fon Senerer (Georg von Schonerer) i dr. Karl Lueger.

Čisto ljudski uzeto, uzdizala su se obojica, jedan kao i drugi, daleko iznad okvira i merila takozvanih parlamentarnih pojavnosti. U kalu jedne seopšte političke korupcije ostao je čitav njihov život čist i nedodirljiv. Ipak je moja lična simpatija bila tada najpre na strani svenemca Senerera, da bi se potom samo postepeno okretala takođe i ka hrišćansko-socijalnom vođi. U njihovim sposobnostima konfrontirani, izgledao mi je još onda Senerer kao bolji i dublji mislilac u domenu principijelnih problema. On je nužni kraj austrijske države tačnije i jasnije spoznavao nego ma ko drugi. Da su naročito u nemačkom Rajhu njegova upozorenja od habzburške monarhije bolje slušali, ne bi onda nikada došlo do nesreće svetskog rata Nemacke protiv cele Evrope. Samo, kada je Senerer probleme po svojim unutrašnjim bitima spoznavao, onda se on još i više varao u Ijudima. Ovde je opet hila snaga dr Luegera.

Taj je bio redak jedan poznavalac Ijudi, koji se naročito čuvao da Ijude pogleda bolje no što su oni i sami bili.

Stoga je on računao više s' realnim mogućnostima života, dok je Senerer ovde pokazivao malo razumevanja. Sve što je Svenemac samo i pomislio, bilo je, teorijski uzev, tačno, samo, time što je nedostajala snaga i razumevanje da se teorijska saznanja prenesu na masu, njih dakle dovesti u takvu formu da oni time mogu odgovarati sposobnosti poimanja širokih slojeva naroda, koji su ipak i ostaju ograničeni, bilo je upravo ovo spoznavanje samo jedna proročanska mudrost da ikada bude mogla da postane praktična stvarnost. Ovo nedostajanje stvarnog poznavanja ljudi vodilo je, međutim, u daljem toku u jednu zabludu kod procene snaga celog pokreta kao i prastarih institucija. Najzad je Senerer doduše spoznao da se ovde radi o pitanjima pogleda na svet, ali nije shvatio, da su u prvom redu uvek samo široke mase pogodne za nosioca takvih gotovo religioznih uverenja. On je nažalost u samo veoma malom obimu video izuzetnu ograničenost volje za borbu kod takozvanih "građanskih" krugova već i usled njihovog privrednog položaja, koji je pojedinca izlagao previše strahovanju da će nešto izgubiti i stoga se taj držao više po strani. A ipak jedan pogled na svet imaće tek onda izgleda na pobedu ako se široke mase iskažu spremnim da budu nosioci novog učenja i da sami stupe u neophodnu borbu.

Tom nedostatku razumevanja za značaj donjih narodnih slojeva nadovezivalo se potpuno nedovoljno shvatanje socijalnog pitanja. U svemu tome je dr Lueger prava suprotnost Senereru. Temeljno poznavanje ljudi dopuštalo mu je da isto tako dobro proceni moguće snage kao što je opet time ostao pošteđen od jedne institucije postojeće za nisku procenu, pa možda čak da iz tog razloga se upravo njome posluži kao pomoćnim sredstvom za ostvarenje svojih namera. Takođe je on isuviše jasno shvatio da politička borbena snaga gornjeg građanstva je u današnje vreme samo mala i nedovoljna bila da njome izvojuje slobodu jedan veliki pokret. Stoga je on glavno težište svoje političke delatnosti stavio za zadobijanje onih slojeva čija je egzistencija bila ugrožena i koji su sledstveno tome bili više postali podsticaj nego slabljenje borbene volje. Isto tako je on bio sklon da se posluži da učini sebi sklone, da hi iz takvih starih izvora snage mogao za sopstveni pokret da izvuče što više koristi. Tako je on zasnovao svoju partiju u prvom redu na ugroženom srednjem staležu i osigurao je sebi time pripadnike koje je teško bilo ma čime uzdrmati i koji su isto tako bili veoma spremni na žrtvu kao i puni žilave borbene snage. Njegov beskrajno mudar odnos prema katoličkoj crkvi pridobio je međutim za kratko vreme za njega i mlade duhovnike u jednom obimu, da je stara klerikalna partija bila prinuđena ili da ustupa poprište, ili, još pametnije, da se novoj partiji priključi, te tako je osvajao poziciju po poziciju.

Ako bi se međutim sve to posmatralo samo kao karakteristično biće čoveka onda bi mu se mogla naneti teža nepravda. Jer uz crte mudrog taktičara morale bi se dodati i svojstva jednog zaista velikog i genijalnog reformatora; naravno i ovde razgraničenog tačnom spoznajom jednom postojećih mogućnosti kao i sposobnosti sopstvene ličnosti. Bio je to jedan beskrajno praktičan cilj koji je sebi postavio ovaj zaista značajan čovek. On je hteo da osvoji Beč. Beč je bio srce monarhije, od tog grada isticao je još poslednji život u bolešljivo i ostarelo telo trošnog Rajha. Što je zdravije postajalo srce, tim svežije je moralo da oživi i ostalo telo. Jedna principijelno tačna misao, koja je međutim mogla da privede samo jedno određeno, ograničeno vreme za svoju primenu. A u ovome je ležala slabost tog čoveka.

Ono što je on kao gradonačelnik grada Beča postigao, je u najboljem smislu reči besmrtno; monarhiju međutim nije on bio u stanju time da spase - bilo je isuviše kasno. To je opet njegov oponent Senerer jasnije video. Ono što je dr Lueger praktički napao, uspevalo mu je na čudesan način, ono čemu se od toga ponadao, izostajalo je. Ono što je Senerer hteo, nije mu uspevalo, a ono od čega se pribojavao, upravo je na žalost na užasan način i nastajalo. I tako oba čoveka ne dosegoše njihov dalekosežan cilj. Lueger nije mogao više da spase Austriju a Senerer nemački narod da zaštiti od propasti. Beskrajno je poučno za naše današnje vreme, prostudirati uzroke promašaja obeju partija. To je posebno svrsishodno za moje prijatelje, pošto su u mnogim tačkama odnosi danas slični kao onda i time mogu da se izbegnu greške koje su jednom već odvele jedan pokret do njegovog kraha a drugi do njegove besplodnosti.

Slom svenemačkog pokreta u Austriji imao je u mojim očima tri uzroka:

Prvo nejasna predstava o značaju socijalnog problema upravo kad se radi o jednoj novoj partiji koja je po svom unutrašnjem biću revolucionarna partija. Time što su se Senerer i njegova stranka obratili u prvom redu građanskim slojevima, mogao je rezultat da bude veoma slabašak, tanjušan.

Nemačko građanstvo je naročito u svojim višim krugovima, iako pojedici i ne slute, pacifističko bukvalno sve do samonegacije, kada se radi o unutrašnjim stvarima nacije ili države. U dobrim vremenima to znači u ovom slučaju dakle u vremenima jedne dobre vlade, ovakvo opredeljenje je jedan razlog da se ovim slojevima prizna izvanredna vrednost za državu; u vremenima slabije vladavine deluje ono upravo pogubno. Već da bi se zaista uopšte omogućilo sprovođenje jedne zbilja ozbiljne borbe, morao je svenemački pokret da se pre svega posveti zadobijanju masa. Time što on to nije učinio, izgubio je od samog početka onaj elementami polet, kome je potreban takav jedan talas, ako taj pokret ne treba u kratkom vremenu da splasne. I kako to načelo nije od samog početka strogo uočeno i takođe i sprovedeno, tako je i nova partija izgubila za kasnije svaku mogućnost nadoknađenja onog što je propušteno. Jer prijemom preterano mnogobrojnih umereno - građanskih elemenata usmeravaće se unutrašnji stav pokreta uvek ka njima i tako morati da se odrekne svakog daljeg izgleda za dobijanje snaga vrednih pomena iz širokih redova naroda. Time međutim jedan pokret neće više moći dalje da ode od nekakvog prostog gundanja i kritiziranja. Jer više ili manje neće skoro nikada više moći da se nađe religiozna vera, povezana sa isto takvom spremnošću za žrtvu; na njeno mesto stupiće međutim težnja da se "pozitivnom" saradnjom, to znači u ovom slučaju priznanjem da toga, stežu i zatupe čvrstinu borbe, da bi se najzad prizemljilo u jedan truli mir. To se dakle dogodilo i svenemačkom pokretu, jer on nije od samog početka stavio glavno težište na zadobijanje svojih pristalica iz krugova široke mase. On je postao "građanski", otmen, prigušeno radikalan.

Iz te greške izrastao mu je i drugi razlog brze propasti. Položaj nemstva u Austriji bio je u vreme nastupa svenemačkog pokreta već očajnički. Iz godine u godinu postajao je parlament više jedna institucija za lagano uništenje nemačkog naroda. Svaki pokušaj nekog spasa u dvanaesti čas mogao je da ima jedan iako mali izgled na uspeh samo u uklanjanju te institucije. Time je nastalo za pokret jedno pitanje od principijelnog značaja. Ako bi trebalo, da bi se parlament uništio, ući u njega, da bi ga, kako se uobičajavalo izraziti, "iznutra potkopao", ili je trebalo tu borbu voditi spolja stalnim napadima protiv te institucije? Ušlo se u parlament i izašlo potučen. Naravno, moralo se ući u njega. Povesti borbu spolja protiv takve jedne sile znači krenuti sa nepokolebljivom hrabrošću, ali biti spreman i za beskrajne žrtve. Time se napada bik jurišom na njegove rogove i primiće se mnogi teški udarci, ponekad će se biti oboren na tlo, da bi se možda tek sa polomljenim udovima moglo ponovo podići, i tek posle najteže borbe prikloniće se pobeda smelom napadaču. Samo veličina žrtava zadobiće nove borce za stvar, dok upornost ne dobije uspeh kao nagradu. A za to su, međutim, potrebna deca naroda iz širokih masa. Jedino oni su odlučni i dovoljno žilavi da tu bitku vode do krvavog kraja. Ali ovu široku masu nije eto posedovao svenemački pokret; te tako mu ništa drugo i nije preostalo, već da uđe u parlament.

Bilo bi pogrešno verovati da je ta odluka bila rezultat dugih unutrašnjih duševnih muka ili samo i razmatranja; ne, nije se mislilo ni na šta drugo. Učešće u ovoj besmislici je samo jedan podbačaj opštih nejasnih predstava o značaju i dejstvu takvog jednog sopstvenog učestvovanja u instituciji koja je u principu već bila ocenjena kao pogrešna. Uopšteno gledano ponadalo se svakako u jedno olakšanje kod prosvetčivanja širih narodnih masa, time što se eto sada dobija prilika da se govori pred "forumom cele nacije". Takođe, izgleda da se pomislilo da bi napad na koren zla morao biti uspešniji nego jurišanje izvana. Zaštitom imuniteta verovalo se da će se pojačati sigurnost pojedinih istaknutih boraca, tako da bi se snaga napada time mogla samo povećati. U stvarnosti, naravno, stvari su došle sasvim drukčije. Forum, pred kojim su svenemački poslanici držali govore, postao je ne viši nego pre manji; jer tu svak govori jedino pred krugom koji želi da ga sluša, ili koji putem izveštaja štampe poprima reprizu izgovorenog. Ali najveći neposredni forum slušalaca ne predstavlja sala jednog parlamenta, nego veliki javni narodni skup. Jer na njemu se nalaze hiljade ljudi, koji su samo zato došli, da čuju šta govornik njima ima da kaže, dok u sali za sednice poslaničkog doma su samo

nekoliko stotina njih, najčešće jedino zato tu, da bi primili dnevnicu a nipošto da, eto dopuste da u njima zasvetli mudrost jednog ili drugog gospodina "narodnog predstavnika". Ali pre svega: to je uvek ista publika, koja nikada neće nešto više naučiti, pošto im za ovo osim pameti nedostaje i ovde neophodna iako tako skromna volja. Nikada neće neki od tih narodnih predstavnika polazeći od sebe da učini čast boljoj istini, da bi se onda takođe stavio i u njenu službu. Ne, to neće učiniti ni jedan jedini, osim da on ima razlog da se nada, takvim jednim obrtom da će moći još da spase za jednu sledeću sezonu. Tek dakle kada počne da visi u vazduhu da će dosadašnja partija na dolazećim izborima loše proći, potrčaće ta raskoš od muževnosti da pogleda, da li i kako da se ubaci u drugu, verovatno bolje stojeću partiju ili pravac, pri čemu se onda ta promena pozicije odvija doduše u jednom pravoj provali oblaka od objašnjenja i zaklinjanja. Stoga se dešava uvek kada jedna postojeća partija počinje izgleda da propada pod nenaklonošću naroda u tako jednom većem obimu, da preti verovatnoća jednog uništavajućeg poraza, da onda nastaje jedno veliko putovanje: parlamentarni pacovi napuštaju partijski brod. To opet nema ničeg zajedničkog sa boljim znanjem ili htenjem, već jedino s' onom bednom darovitošću koja takvu jednu parlamentarnu stenicu upravo još u pravom trenutku upozorava i tako je opet ponovo spušta na jedan drugi topli prijateljski krevet.

Pred takvim jednim forumom govoriti, znači ipak pred poznate životinje raspisati perle. To se zbilja ne isplati! Uspeh ovde ne može nikakav drugi biti već - nula.

I tako je i bilo. Svenemački poslanici mogli su da govore do promuklosti: dejstvo je potpuno izostalo. Štampa je, međutim, ili namrtvo prećutala ili je tako razbucala njihove govore, da su svaka veza pa čak i smisao često potpuno bili iskrenuti ili sasvim izgubljeni i time javnost dobila o namerama novog pokreta jednu sasvim lošu sliku. Bilo je sasvim beznačajno šta su pojedina gospoda govorila: značenje je ležalo u onome, što se od tih govora dobilo na čitanje. A to je izvod iz govora, koji je u svojoj rascepanosti mogao jedino besmisleno da deluje. Mogao i - trebao. Pritom jedini forum, pred kojim su oni uistinu govorili, sastojao se od knap pet stotina parlamentaraca, i to govori dovoljno.

Ali najgore u svemu je bilo sledeće:

Svenemački pokret je mogao samo onda da računa na uspeh, ako je od prvog dana shvatio, da ovde ne bi smelo da se radi o jednoj novoj partiji, nego mnogo više o jednom novom pogledu na svet. Jedino takav jedan novi pogled na svet mogao je da mobiliše unutrašnje snage da se izbori ova džinovska borba. Za tako nešto vrede kao vođe jedino one najbolje i najhrabrije glave. Ako borbu za jedan pogled na svet ne vode junaci spremni na žrtvovanje, neće se za veoma kratko vreme više naći borci hrabri da pogledaju smrti u oči. Ko ovde drhti za sopstveni život, njemu za opštu stvar ne preostaje ništa više. Ali da bi se ovi uslovi održali, važno je za svakoga da zna, da novi pokret čast i slavu za potomstvo nikako u sadašnjosti nema da ponudi. Što više jedan pokret ima da razdaje pozicije i položaje koje je lako steći, tim će veća biti navala mediokriteta, dok konačno ti politički šegrti do te mere pomreže korovom jednu uspešnu partiju, da oprobani borac od nekada neće više biti uopšte u stanju ponovo da prepozna stari pokret, a nove pridošlice će i njega samog kao džangrizavog odlučno da odbace.

Time je međutim "misija" takvog jednog pokreta zapečaćena. I kako je svenemački pokret sebe prepisao parlamentu, dobio je upravo i "parlamentarce" umesto vođa i boraca. On je time spao na nivo jedne od običnih političkih dnevnih partija i izgubio je snagu da se sumornoj sudbini suprotstavi prkosom mučeništva. Umesto da se bije, on je sad naučio i da "govori" i "pregovara". Ali novi parlamentarac je osetio već za kratko vreme kao lepšu, jer je bila bez rizika, obavezu, da novi pogled na svet izbije "duhovnim" oružjem parlamentarne govorljivosti, kada se, u slučaju potrebe i žrtvom sopstvenog života, uletanjem u borbu, pokazao njen ishod nesigurnim, u svakom slučaju nešto što ipak nista nije moglo doneti. A pošto se sada već jednom sedelo u parlamentu, počeo se pristalice napolju da se nadaju u čuda i da ih iščekuju, koja naravno ne nastupaju niti su mogla nastupiti. Stoga se postalo već za kratko vreme veoma nestrpljivim; jer čak i to što se tako moglo čuti od sopstvenih poslanika, ni na koji način nije odgovaralo očekivanjima birača. Ovo je bilo lako objašnjivo, jer se neprijateljska štampa, naravna stvar, dobro čuvala da narodu prenesu jednu vernu sliku

delovanja svenemačkih predstavnika. I što su se više novi narodski predstavnici privikavali na ukus jedne ipak bliže sorte "revoluconarne" borbe u parlamentu i pokrajinskim skupštinama, tim su se manje našli spremnim da se vrate u opasan agitatorski rad u širokim slojevima naroda.

Masovni skup, jedini put jednog zaista punodejstvujućeg, jer je i neposredno lični, vršenja uticaja a time i jedino mogućeg zadobijanja velikih delova naroda, sve više je time guran u drugi plan, zapostavljen. Tako kao što je pivski sto sale za skupove konačno zamenjen sa tribinom parlamenta, da bi sa tog foruma govori bili nalivani u glave takozvanih "izabranika" naroda umesto u narod, prestao je svenemački pokret takođe da bude jedan narodni pokret i za kratko vreme se srozao u jedan više ili manje ozbiljno tretirani klub akademskih rasprava. Loš utisak koji je širila štampa do te mere nije više bio moguć da se ispravi ličnom skupštinskom delatnošću pojedine gospode, tako da je najzad reč "svenemački" dobila jedan veoma rđav prizvuk u ušima širokog naroda. Jer, ovo neka dopuste da im naročito bude kazano svi ti piskarajući i vitezi i zamlate današnjice: najveće promene i prevrati na ovome svetu nikada nisu izvedeni gušćijim perom! Ne, peru je uvek bilo rezervisano samo to da ih teorijski razjasni. Ali, sila koja je navela u obrušavanje velike istorijske lavine religiozne i političke vrste bila je od pamtiveka očaravajuća snaga izgovorene reči. Široka masa jednog naroda podleže pre svega samo snazi govora. Svi veliki pokreti su međutim, narodni pokreti, oni su vulkanske erupcije ljudskih strasti i duševnih osećanja, pokrenuti ili stravičnom boginjom bede ili potpaljivačkom bakljom u masu ubačene reči a nisu sladunjavi, limunadni izlivi esteti- zirajućih literata i junaka salona. Sudbine naroda može da preokrene samo oluja vrele strasti, strast, međutim, može da pobudi samo onaj, koji je u sebi nosi. Jedino ona daruje onda onome koji je njome odabran reči, slične udarcima čekića koje su u stanju da otvore kapije ka srcu naroda. U koga, međutim, zataji strast a usta ostanu zatvorena, njega nebo nije izabralo za glasnika svoje volje. Stoga neka ostane svako piskaralo kod svoje mastionice, da bi "teoretski" delovao, ako su mu za to dostatni razum i moć; ali za vođu on niti je rođen niti obdaren.

Jedan pokret s velikim ciljevima mora stoga veoma bojažljivo da se trudi, da nipošto ne izgubi vezu sa širokim masama naroda. On mora ponajpre s' ovog stanovišta da ispita svako pitanje i u tom pravcu da donese svoju odluku. On mora nadalje sve da izbegne što bi njegovu sposobnost dejstva na mase moglo da umani ili samo i oslabi, a to ne recimo iz demagoških razloga, ne, nego iz jednostavnog saznanja da bez ogromne snage mase jednog naroda nije ostvarljiva nikakva velika ideja, pa ma kako ona izgledala sveta i uzvišena. Samo tvrda stvarnost mora da određuje put ka cilju; neprijatne puteve zaobilaziti znači na ovome svetu suviše često se odricati cilja: pa htelo se to nekome ili ne. I kako je svenemački pokret svojom parlamentarnom orijentacijom težište svoje delatnosti umesto na narod preneo u parlament, izgubio je budućnost a za to je dobio jeftine uspehe trenutka. Izabrao je lakšu borbu ali time više nije bio vredan za poslednju pobedu...

Upravo sam ovo pitanje još u Beču najtemeljnije razmatrao i u nesagledavanju istog od strane svenemačkog pokreta video jedan od glavnih uzroka njegove propasti, propasti jednoga pokreta koji je u mojim očima tada bio pozvan da u svoje ruke preuzme vodstvo nemstva. Obe prve greške koje su dovele do propasti svenemački pokret, stajahu jedna prema drugoj u srodničkom odnosu. Nedostajaće saznanje o unutrašnjim pogonskim snagama velikih prevrata vodilo je do nedovoljne procene znacaja širokih masa naroda; iz tog je proizilazio mali interes za socijalno pitanje, nedostatno i nedovoljno pridobijanje duž donjih slojeva nacije kao i stav prema parlamentu koji je ovo samo pospešivao. Da se samo mogla spoznati nečuvana sila koju poseduje masa kao nosilac revolucionarnih otpora u svim vremenima, onda bi se svakako moralo u socijalnom kao i u propagandističkom pravcu drukčije raditi. Onda i ne bi glavno težište pokreta bilo prebačeno u parlament, nego u fabriku i na ulicu.

Ali i treća greška nosi u sebi poslednju klicu u nesaznanju vrednosti mase, koja se pomoću nadmoćnih duhova najzad jednom u jednom određenom pravcu privlači i postavlja u pokret, a onda i, slično zamajcu na točku dodaje snazi napada silinu i ravnomernu, stalnu upornost. Teška borba koju je svenemački pokret vodio s'

katoličkom crkvom objašnjava je samo iz nedovoljnog shvatanja da se duševnom nastrojenju naroda mora ići u susret. Uzroci žestokog napada nove partije protiv Rima bili su sledeći:

Čim se kuća Habzburg konačno odlučila da Austriju preobrati u jednu slovensku državu, posegnulo se za svakim sredstvom, koje je izgledalo kao podesno u tom pravcu. I religiozne institucije je vlastodržačka kuća stavila beskrupulozno u službu nove "državne ideje". Upotreba cečkog sveštenstva i njihovih duhovnih dušebrižnika bilo je samo jedno od mnogih sredstava da se dođe do tog cilja, do opšteg sloveniziranja Austrije. Postupak se odvijao ovako kako sledi:

U čisto nemačke opštine postavljeni su češki sveštenici, koji su polako ali sigurno počinjali da ističu interese češkog naroda iznad interesa crkve i postajali kliconoše procesa odnemčivanja. Nemačko duhovništvo je takvom jednom zbivanju na žalost bilo nedoraslo i zatajilo je skoro potpuno. Ne samo da je ono samo za takvu jednu borbu u nemačkom smislu bilo sasvim neupotrebljivo, nego nije bilo ni u stanju da odgovori potrebnim otporom na napade drugih. Tako je bivalo nemstvo pritiskivano lagano ali neumitno na jednoj strani obilaznim putem konfesionalne zloupotrebe a na drugoj svojom nedovoljnom odbranom. Ako se ovo kao što je prikazano odigravalo u malome, na žalost, odnosi ni u većem opsegu nisu bili mnogo drukčiji. I ovde takođe nisu nailazili antinemački pokušaji Habzburgovca, inicirani pre svega od strane visokog klera na odbranu, dok je zastupništvo nemačkih interesa i samo ostajalo potpuno u pozadini. Opšti utisak nije mogao biti drukčiji do da se ovde odigravala povreda nemačkih prava od strane katoličkog duhovništva kao takvog. Time, međutim, izgleda da crkva upravo nije osećala s' nemačkim narodom, već se na nepravedan način stavila na stranu njegovog neprijatelja. A koren cele ove stvari je ležao, pre svega po mišljenju Senerera u činjenici da vodstvo katoličke crkve nije stolovalo u Nemačkoj kao i samim time uslovljenim neprijateljstvom prema tužbama našeg naroda. Takozvani kulturni problemi su pritom, kao onda kod gotovo svega u Austriji, bili skoro sasvim u pozadini. Merodavno za stav sve- nemačkog pokreta prema katoličkoj crkvi bilo je mnogo manje njeno držanje na primer prema nauci itd., nego znatno više njeno nedovoljno zastupanje nemačkih prava i, obratno, stalno podržavanje slovenskih neumerenih zahteva i pohlepe.

I sad, Georg Senerer nije bio čovek koji jednu stvar napola uradi. Prihvatio je borbu protiv crkve u uverenju da samo spase nemački narod. "Pokret - dalje od Rima" izgledala je najsilovitija ali naravno i najteža strategija napada, koja je morala da smrvi neprijateljsku tvrđavu. Ukoliko bi ona bila uspešna, onda bi i nesrećni crkveni rascep u Nemčkoj bio prevladan i unutrašnja snaga Rajha i nemačke nacije mogla je takvom jednom pobedom ogromno da dobije. Samo, niti su zamisao i osnova, niti zaključivanje te borbe bili ispravni. Bez sumnje je nacionalna snaga otpora katoličkog duhovništva nemačke nacionalnosti bila u svim pitanjima koja su se ticala nemstva manja nego ona njene nenemačke, naročito češke profesionalne braće. Isto tako samo neki ignorant nije mogao da vidi da nemačkome kleru nije gotovo nikada čak ni samo na um palo jedno ofanzivno zastupanje nemačkih interesa. Samo, morao je svak ko nije bio zaslepljen priznati da je ovo trebalo biti pripisano jednoj okolnosti pod kojom mi Nemci svi zajedno najteže imamo da trpimo: to je naša objektivnost u stavu prema našem narodu isto tako kao i prema bilo čemu drugome. I tako kako je češki duhovnik subjektivno stajao prema svome narodu a prema crkvi samo objektivno, tako je nemački sveštenik bio subjektivno odan crkvi a ostao je objektivan prema naciji. To je jedna pojava koje možemo u hiljadama drugih slučajeva na našu sreću da posmatramo. A to ni u kom slučaju nije samo jedan nasledni deo katolicizma, nego nešto što u kratko vreme proždere gotovo svaku, naročito državnu ili idejnu instituciju.

Uporedimo li samo stav, koji na primer zauzima naše činovništvo prema pokušajima nacionalnog preporoda sa onim koji bi u takvom slučaju zauzelo činovništvo nekog drugog naroda. Ili, veruje li se da bi oficirski kor celog ostalog sveta recimo na sličan način težnju nacije odbacio pod frazom "državnog autoriteta", kao što je to kod nas od pre pet godina nešto samo po sebi razumljivo, pa čak važi i kao veoma zaslužno ponašanje. Zar ne zauzima npr. u jevrejskom pitanju obe konfesije danas jedno stanovište, koje niti da odgovara težnjama naroda niti potrebama religije? Neka se samo uporedi držanje jednog jevrejskog rabina u svim pitanjima od

iole nekog značaja za Jevrejstvo kao rasu sa stavom daleko najvećeg dela našeg duhovništva, ali, molim najljepše, najvećeg dela duhovništva obe konfesije! Ovaj fenomen imamo uvek onda, kada se radi o zastupanju apstraktne jedne ideje po sebi. "Državni autoritet", "demokratija", "pacifizam", "internacionalna solidarnost", itd. su stalno pojmovi, koji kod nas uvek postaju tako krute, čisto doktriname predstave, da svako ocenjivanje opštih, nacionalnih životnih neophodnosti sledi isključivo više samo od njihovih gledišta i polazišta. Taj nesrećan način posmatranja svih važnosti pod uglom jednog predubedenja ubija svaku moć da se jedna stvar subjektivno promisli koja objektivno protivureći sopstvenoj doktrini, i vodi na kraju ka jednom potpunom izokretanju i sredstava i cilja. Okreneće se protiv svakog pokušaja nacionalnog uzdizanja, ako bi ono moglo da se dogodi jedino prethodnim uklanjanjem jednog rđavog, pokvarenog režima, jer bi to zaboga bio jedan udar na "državni autoritet", a "državni autoritet" nije sredstvo za cilj, kao što ponajviše u očima takvog jednog objektivnog fanatika taj autoritet predstavlja sami cilj, koji je dovoljan da ispuni ceo njegov bedni i jadni život. Tako bi se npr. ukopavalo sa zahtevom za razoružanje protiv pokušaja jedne diktature, čak ako je njen nosilac jedan Fridrih Veliki a trenutni umetnici državotvorstva jedne parlamentarne većine bili samo nesposobni patuljci ili čak inferiorni subjekti, jer zakon demokratije izgleda takvom jednom principijelnom jarcu upravo svetiji nego dobrobit jedne nacije. Dakle, jedan prikriva u propast, jer se u njoj trenutno otelotvoruje "državni autoritet", dok drugi čak i najblagosloveniju vladu odbija, ukoliko ona ne odgovara njegovoj predstavi o "demokratiji". Tako isto će naš nemački pacifista kod svakog pa makar još i krvavog silovanja nacije, može ono čak da ishodi mimo i od najgorih vojnih nasilja ćutati, ako se promena te sudbine može postići otporom, dakle silom, jer bi to zaboga bilo protivno duhu njegovog miroljubivog društva. Internacionalni nemački socijalista može, međutim, od drugog sveta solidaristički da bude i opljačkan, on sam kvitira to bratskom naklonošću i ne pomišlja na odmazdu ili čak i samo odbranu, jer je on eto - Nemač. Ovo može biti i tužno, ali jednu stvar hteti promeniti znači nju prethodno i spoznati. Isto tako se on odnosi i sa slabičkim zastupanjem nemačkog značaja od stane jednog dela klera. A ovo niti je zlorada, zla volja po sebi, niti opet uslovljeno da kažemo zapovestima "odozgo", nego u ovakvoj jednoj manjkavoj nacionalnoj odlučnosti za Nemstvo od mladih dana pa nadalje, kao i druge strane, jednog bespogovornog podavanja pod ideju koja je postala idol. Vaspitavanje za demokratiju, za socijalizam internacionalnog karaktera, za pacifizam itd. je jedno tako kruto i isključivo, sledstveno tome, gledano iznutra, čisto subjektivno vaspitavanje, čime se pod ovim načelnim predstavama utiče i na opštu sliku ostalog sveta, dok je stav prema Nemstvu od rane mladosti jedno dabome objektivno vaspitanje. Tako će pacifista time što se on subjektivno predaje svojoj ideji bez ostatka, kod svakog čak i još tako nepravednog i teškog ugrožavanja svog naroda (ukoliko je on upravo Nemač) tražiti uvek objektivno pravo a nikada iz čistog nagona za samoodržanje stupiti u redove svoga roda i boriti se sa njim.

Koliko ovo važi takođe i za pojedine konfesije, neka još pokaže i sledeće:

Protestanizam je po sebi bolje zastupao značaj Nemstva, koliko to u njegovom rođenju i kasnijoj tradiciji već zasnovano i leži; on će ipak zatajiti u tom času kada ova odbrana nacionalnih interesa mora da se odigra u jednoj oblasti, koja u opštoj liniji njegove predstave sveta i tradicionalnom razvoju ili nedostaje ili čak iz nekakvog razloga biva odbijena. Tako će se protestanizam uvek zalagati za unapređenje sveg Nemstva po sebi, čim se bude radilo o stvarima unutrašnje čistote ili takođe i nacionalnog produbljivanja, o odbrani nemačkog bića, nemačkog jezika i takođe nemačke slobode, pošto je sve ovo dabome čvrsto zasnovano počiva u i samom njemu; on će se međutim smesta upustiti u borbu najbeskompromisnije protiv svakog pokušaja da se nacija spase iz okruženja njenog smrtnog neprijatelja, jer je njegov stav prema Jevrejstvu jednom više ili manje dogmatski utvrđen. Pritom se ovde sve vrti oko pitanja, bez čijeg rešenja svi drugi pokušaji jednog nemačkog preporoda ili uzdignuća su i ostali nemogući i besmisleni.

Imao sam u svom bečkom vremenu dovoljno dokolice i prilike i ta pitanja bez predrasuda da proučim i mogao sam pritom još i u dnevnom saobraćaju hiljadostruko da konstatujem tačnost ovog pogleda. U ovom žarištu najrazličitijih nacionalnosti pokazalo se odmah najjasnije, da je upravo nemački pacifista uvek pokušavao

objektivno da posmatra i smatra značaj sopstvene nacije, ali nikada Jevrejin recimo onaj svog jevrejskog naroda; da je samo nemački socijalista "internacionalan" u jednom smislu, koji mu onda zabranjuje, da za svoj rođeni narod pravdu drukčije isprosi do cviljenjem i slindarenjem od internacionalnih drugova, ali nikada i Čeh ili Poljak itd. Ukratko, ja sam već onda spoznao da nesreća samo delom leži u tom učenju po sebi, drugim delom, međutim, u našem sasvim nedovoljnom vaspitanju u duhu ljubavi prema sopstvenom narodu uopšte i u jednoj time uslovljenoj minimalnoj odanosti istom.

Time je otpalo prvo čisto teorijsko objašnjenje borbe svenemačkog pokreta protiv katolicizma kao takvog. Kada bi se nemački narod vaspitavao već od najranije mladosti na onom isključivom priznanju prava sopstvenog nacionalnog i kad se ne bi okružila dečja srca s prokletstvom naše "objektivnosti" takođe i u stvarima održavanja sopstvenog. Ja, onda bi se u kratkom vremenu pokazalo da će (ali s' pretpostavkom takođe jedne radikalne nacionalne vlade) isto tako kao u Irskoj, Poljskoj, ili Francuskoj, takođe i u Nemačkoj katolik uvek biti Nemač. Najmoćniji dokaz za ovo leži u onom vremenu kada je poslednji put naš narod u zaštitu svoga života nastupio pred sudijom istorije u borbu na život i smrt. Dokle god tada nije nedostajalo vođstvo odozgo, narod je svoju obavezu i dužnost ispunio na veličanstven način. Da li protestantski pastor ili katolički sveštenik, oni su obojica doprineli zajedno beskrajno mnogo dugom održanju naše snage otpora, ne samo na frontu, već i kod kuće: Tih godina a naročito kad je najpre planulo, bilo je zaista u oba lagera samo jedan jedini svetac nemački Rajh, za čije postojanje i budućnost se upravo svaki obraćao svome nebu. Jedno pitanje moralo bi sebi jednom da postavi svenemački pokret u Austriji: da li je održanje austrijskog Nemstva pod jednom katoličkom verom moguće ili ne? Ako da, onda ne bi smela politička partija da se brine o religioznim ili čak konfesionalnim stvarima; ali ako međutim ne, onda bi morala da nastupi jedna religiozna reformacija a nikada neka politička partija. Ko okolnim putem jedne političke organizacije veruje da može doći do jedne religiozne reformacije, pokazuje samo da mu izmiče takođe svaka iskra postajanja religioznih predstava ili čak verskih učenja i njihovih crkvenih uticaja. Ovde se zaista ne može biti u službi dva gospodara. Pri čemu ja osnivanje ili razaranje jedne religije smatram ipak kao bitno veće i značajnije, nego osnivanje ili razaranje jedne države, a kamoli jedne partije. Pa i ne kaže se da su naručeni napadi bili samo odbrana od napada druge strane!

Svakako da se u svim vremenima nisu libili nesavesni klipani da i religiju načine instrumentom svojih političkih poslova (jer o tome se kod tih momaka gotovo uvek i isključivo radilo); samo isto tako je sigurno da je pogrešno religiju ili i konfesiju takođe učiniti odgovornom za jedan broj mangupa, koji s' njom isto tako teraju zloupotrebu, kao što bi inače i nešto drugo stavili u službu svojih instikata. Ništa ne može takvoj jednoj parlamentarnoj ništariji i badavadžiji bolje odgovarati, nego kad mu se tako ukaže prilika da bar i naknadno još dobije opravdanje za svoje političko lenstvovanje i oklevanje. Jer čim se religija ili konfesija učine krivim za njegovu ličnu rdavost pa se one zato i napadnu, poziva lažljivi momčić odmah s' velikom galamom ceo svet za svedoka o tome kako je opravdano bilo njegovo postupanje dotada i kako samo njemu i njegovoj rečitosti ima da se zahvali za spasenje religije i crkve. Isto tako glupa kao i zaboravna sredina ne prepoznaje onda pravog pokretača cele borbe najčešće već usled velike vike ili se njega i ne seća više a baraba je sad zapravo postigao svoj cilj. Da to s' religijom nema ama baš ničeg zna takav jedan lukavi lisac sasvim izvesno; on će se onda tim više u miru smeјati u sebi dok će njegov časni ali nespretni protivnik izgubiti igru, da bi se jednoga dana, očajavajući zbog manjkavosti vernosti i vere od svega povukao i digao ruke. U drugom pogledu bilo bi zaista nepravедno, religiju kao takvu, ili čak i crkvu učiniti odgovornim za promašaje pojedinaca. Treba svakako upoređivati veličinu pred očima vidljive organizacije sa prosečnom ograničenošću i grešnošću ljudi uopšte uzev i onda bi se moralo priznati, da je odnos između dobrog i rdavog pritom ovde bolji nego negde drugde. Svakako da među sveštenicima samim ima takvih, kojima njihov sveti poziv služi samo kao sredstvo njihove potičke ambicije, pa ga oni čak u političkoj borbi često više nego na žalostan način zaboravljaju, odnosno

zaboravljaju da oni moraju da budu ipak čuvari jedne više istine a ne predstavnici kleveta i laži - samo na takvog jednog otpadaju opet i na hiljade i više časni, svojoj misiji na najverniji način odanih dušebrižnika koji se u ovom našem isto tako lažljivom koliko i pokvarenom vremenu izdižu kao mala ostrva u jednoj sveopštoj močvari. I koliko je malo smem da osuđujem i osudim crkvu kao takvu, ako se jednom neki pokvareni subjekt u svešteničkoj mantiji na prvljav način ogreši o moral, isto tako, međutim, ako neko drugi među mnogima ruži svoj narod i izdaje u vremenskim intervalima u kojima je to bez daljnjeg upravo svakodnevno. Neka se naročito danas ne zaboravi da na takvog jednog Epialta dolaze i hiljade njih, koji krvarećeg srca svi osećaju nesreću svog naroda i isto tako kao što i najdičniji sinovi naše nacije i oni čeznu za onim časom kada će se i nama ponovo jednom osmehnuti nebo. Ko međutim ovde da odgovor da se tu ne radi o tako malim problemima svakodnevnice, nego o pitanjima principijelne istinitost ili dogmatskog sadržaja uopšte, njemu se može samo jednim drugim pitanjem ponuditi nužni odgovor: Veruješ li da, izabran od sudbine, ovde izričeš istinu, onda to i učini; ali imaj onda i hrabrosti, da to ne budeš hteo da učiniš zaobilaznim putem jedne političke partije - jer i to je odlaganje - nego daj budućnosti upravo nemstvo lošijeg od danas ono što je bolje u tebi. Ako ti opet ovde nedostaje hrabrost, ili ti ono tvoje bolje u tebi nije sasvim jasno ni samome, onda sklanjaj prste od toga; u svakom slučaju, međutim, ne pokušavaj, ono u šta se ne usuđuješ otvorenim vizirom, da se šunjaš obilaznim putem jednog političkog pokreta. Političke partije ne treba nipošto da se bave religioznim problemima, dok god oni kao narodu strani ne potkopavaju običaje i moral sopstvene rase; isto kao što religija ne bi trebalo da bude upetljana u partijske rabote. Ako se crkveni dostojanstvenici služe religioznim institucijama ili takođe i dogmama, da bi štetili svom nacionu, onda se na tom putu nikada ne sme ići za njima, nego tuci se istim oružjem. Političkom vođi moraju biti nedodirljiva religiozna učenja i instjtucije njegovog naroda, inače on ne sme da bude političar, nego treba da bude reformator, ako za to ima spremu. Svako drugo držanje bi pre svega u Nemačkoj vodilo u katastrofu.

Prilikom proučavanja svenemačkog pokreta i njegove borbe protiv Rima došao sam onda, a naročito tokom kasnijih godina, do sledećeg uverenja: Malo razumevanje tog pokreta za značaj socijalnog problema koštao ga je zaista borbeno snažne mase naroda: predavanje parlamentu oduzelo mu je snažni polet i opteretio ga sa svim slabostima svojstvenim toj instituciji; borba protiv katoličke crkve onemogućila ga je u mnogobrojnim malim i srednjim krugovima i time mu oduzela bezbrojne od onih najboljih elemenata koje nacija uopšte more da nazove svojim. Praktični rezultat austrijske kulturne borbe bio je gotovo ravan nuli. Doduše, uspelo se da se od crkve otrgne oko sto hiljada članova, samo bez toga da je ona time mogla pretrpeti i neku posebnu štetu. Nije joj bilo potrebno da za izgubljenim "ovčicama" u ovom slučaju zbilja prolije i jednu suzu, jer ona je izgubila samo ono što prethodno već poodavno njoj svojim unutrašnjim bićem nije potpuno pripadalo. To je bila razlika nove reformacije prema nekadašnjoj: tj. da su se neki od najboljih iz crkve se od nje preobratili i to iz najdubljeg unutrašnjeg religioznog ubeđenja, dok su sada odlazile ionako mlakonje, i to iz "promišljanja" političke prirode. Upravo s' političke tačke gledišta je rezultat bio isto toliko smešan koliko opet i tužan. Opet je došlo do propasti jednog veoma obećavajućeg političkog pokreta nemačke nacije, jer on nije bio vođen s' neophodnom bezobzirnom trezvenošću, već se gubio u oblastima koje su morale da vode samo ka rascepu. Jer, jedno je sigurno istina:

Svenemački pokret ne bi svakako nikada ovu grešku ušinio, da nije posedovao isuviše malo razumevanja za psihu široke mase. Da je njegovim vođama bilo poznato, da se u svrhu postizanja uspeha, masi već iz duševnih razmatranja nikada ne smeju pokazati dva ili više protivnika, onda bi već i zbog takvog jednog razloga pravac udara svenemačkog pokreta bio usmeren samo na jednog protivnika. Ništa nije opasnije za jednu političku partiju nego kad ona u svojim odlučivanjima dozvoljava da je vode šeprtlje u svim sokacima, koji sve hoće, a da mogu ikada i ono najmanje zaista da postignu. Uopšte uzev, umetnost svih zaista velikih narodnih vođa u svim vremenima sastoji se u prvom redu i u tome da pažnju svoga naroda ne rasipa, i nego uvek da je koncentriše na jednog jedinog protivnika. Što je jedinstvenije angažovanje borbene volje jednog naroda, tim će biti veća magnetski privlačna snaga pokreta a time i snažnija silina udaraca. U genijalnost jednog velikog vođe

spada i to da čak i one raštrkane neprijatelje s' raznih strana uvek predočava u one koji spadaju u jednu kategoriju, jer spoznaja različitih protivnika može kod slabićkih i nesigurnih karaktera da dovede do poretka sumnje u sopstvena prava. Kao što se kolebljiva masa u borbi protiv isuviše mnogih neprijatelja oseća nesigurnom, odmah se uspostavlja objektivnost i postavlja pitanje, da li zaista svi drugi nemaju prava a samo sopstveni narod ili sopstveni pokret sam je u posedu prava. Time međutim dolazi i prvo smalaksavanje sopstvene snage. Stoga mora jedna mnogobrojnost iznutra različitih protivnika uvek da se sakupi u jednog, tako da u uvidu mase sopstvenih pristalica se vodi borba protiv samo jednog neprijatelja. To učvršćuje veru u sopstveno pravo i podiže ogorčenje protiv napadača na to pravo. Da svenemački pokret onih vremena to nije shvatio koštalo ga je uspeha.

Njegov cilj je bio tačno postavljen, htenje isto, ali trasirani put pogrešan. On je slično jednom planinaru, koji je dabome imao pred ocima vrh koji je trebalo osvojiti, pa se is najvećom snagom i odlučnošću dao na taj težak put, samo što upravo tome putu nije posvetio nikakvu pažnju, nego, uvek upravljajući pogled na cilj, niti je video niti proveravao svojstva penjanja i na tome je konačno propao. Obrnuto izgleda da je bio odnos kod velike konkurentkinje, hrišćansko-socijalne partije. Put koji je ona trasirala bio je mudro i tačno izabran, samo, nedostajalo je jasno saznanje o cilju. U gotovo svim domenima u kojima je svenemački pokret grešio, bio je stav hrišćansko-socijalne partije tačan i isplaniran. Ona je posedovala neophodno razumevanje za značaj mase i osigurala je sebi bar jedan deo putem javnog naglašavanja svog socijalnog karaktera od prvoga dana. Time što se orijentisala na bitan način na pridobijanje malog i donjeg srednjeg i trgovačkog sloja, dobila je isto tako verne kao i istrajne i požrtvovane pristalice.. Ona je izbegavala svaku borbu protiv neke religiozne institucije i osigurala je time sebi podršku takve jedne moćne institucije kakvu zbilja predstavlja crkva. Ona je sledstveno time imala samo jedinog i to zaista velikog glavnog protivnika. Ona je spoznala vrednost jedne sveobuhvatne propagande i bila je virtuozu delovanju na instinkte široke mase njenih pristalica. Da takođe i ona nije mogla da ostvari sanjani cilj spasavanja Austrije, objašnjenje je u dva nedostatka njenoga puta kao i u nejasnosti samoga cilja. Antisemitizam novoga pokreta bio je umesto na rasističkim spoznajama izgrađen na religioznim predstavama. Razlog zbog kojeg se potkrala ova greška bio je isti koje je prouzrokovao i drugu zabludu. Ako je hrišćansko -socijalna partija htela da spase Austriju, onda ona nije smela, po mišljenju njenih osnivača, da se stavi na gledište rasnog principa, jer bi onda za kratko vreme morao da nastupi opšti raspad države. Naročito je, međutim, zahtevala situacija u Beču prema shvatanju vođa partije, ostavljanje po strani svih razdvajajućih momenata a na to mesto isticanje svih ujedinjujućih gledišta. I Beč je u to vreme bio već toliko jako prožet naročito češkim elementom da je samo najveća tolerancija u odnosu na sve rasne probleme mogla ovu partiju da drži koja još u svom predupređenju nije bila jedna nemačko-neprijateljska partija. Ako se htelo spasiti Austriju nije se smelo odreći nje.

Tako se pokušalo naročito pridobiti one vrlo brojne češke maloprivrednike u Beču borbom protiv liberalnog mančesterstva i verovalo se pritom da je pronađena jedna iznad svih narodskih razlika usmerena parola u borbi protiv Jevrejstva na religioznoj bazi. Da je tako jedno pobijanje samo na jednoj takvoj bazi Jevrejstva donelo samo ograničenu brigu, jasno je kao dan. U najgorem slučaju spasao je jedan mlaz svete vodice još uvek i posao i Jevrejstvo istovremeno. S' takvim jednim površnim objašnjenjem nikada se nije dospelo do jednog ozbiljnog naučnog tretiranja celog problema i time su odbijeni mnogi oni kojima je ovakva vrsta antisemitizma ostala nerazumljiva. Zadobijajuća snaga ideje bila je time vezana za skoro isključivo duhovno ograničene krugove, ako se nije htelo do čisto emotivnog doživljaja do jedne stvarne spoznaje, inteligencija se ophodila načelno odbijajuće. Stvar je tako sve više i više dobijala obrise kao da se radilo u celoj stvari samo o pokušaju jednog novog preobraćenja omladine ili čak o izrazu zavisti prema konkurenciji. Time je borba izgubila obeležje jednog unutrašnjeg i višeg zavetovanja i izgledala je mnogima i ne baš i onim najlošijim, kao nemoralna i odbojna. Nedostajalo je uverenje da se ovde radi o životnom pitanju celog čovečanstva od čijeg rešenja zavisi sudbina svih nejevrejskih naroda. Na tome polutanstvu gubila se vrednost antisemitske

orijentacije hrišćansko- socijalne partije. Bio je to jedan naizgled antisemitizam, koji je bio skoro gori nego i uopšte nikakav; jer tako se uljuljkivalo u sigurnosti, verovalo da je protivnik zgrabljen za uši, a u stvarnosti sam antisemita je bivan vučen za nos.

Jevrejin se međutim za kratko vreme navikao na tu vrstu antisemitizma, tako da bi upravo njemu svakako više nedostajalo otpadanje toga, nego što ga je smetalo njegovo postojanje. Nije se smelo biti "nacionalističkim", nije se htelo u Beču da gubi tlo ispod nogu. Nadalo se da se jednim blagim odlaganjem ovog pitanja mogla još da spase habzburška država i gurala se ona upravo time u propast. Pokret je, međutim, na taj način izgubio ogromne izvorne snage, koje je jedino na dugo morala da napuni jedna politička partija s unutrašnjom pogonskom snagom. Hrišćansko-socijalni pokret bio je upravo zato jedna partija kao i svaka druga. Ja sam oba pokreta nekada pratio najpažljivije, jedan otkucajima moga srca, drugi, ponet divljenjem za tog retkog čoveka, koji mi je još onda izgledao kao neki gorak simbol celog austrijskog nemstva. Kada je moćna posmrtna povorka pošla za mrtvim gradonačelnikom od većnice duž Ringštrase, nalazio sam se i ja među mnogim stotinama hiljada, koji su posmatrali tužnu ceremoniju. U mojoj intimnoj potrešenosti rekao mi je pritom moj osećaj da je takođe i delo toga čoveka moralo biti uzaludno zbog sudbe što je ta država vodena neumitno ka propasti. Da je dr Karl Lueger živeo u Nemackoj, bio bi on svrstan u redove velikih glava našega naroda; a to što je on delovao u ovoj nemogućoj državi, bila je nesreća i za njegovo delo i za njega lično. Kada je on umro, palacali su već plamičci sa Balkana požudno od meseca do meseca naovamo, tako da mu je sudbina milostivo nije dopustila da vidi ono što je on još verovao da može da spreči.

Ali ja sam pokušao da od promašaja jednog pokreta i neuspešnosti drugoga pronađem uzroke i dodoh do sigurnog uverenja da su, sasvim nezavisno od nemogućnosti da se u staroj Austriji još postigne jedno učvršćenje države, greške obe partije bile sledeće:

Svenemački pokret je svakako imao pravo u svom principijelnom stavu u cilju jedne nemačke obnove, bio je ipak nesrećan u izboru puta. On je bio nacionalistički, samo na žalost ne dovoljno socijalan, da bi zadobio mase. Njegov antisemitizam je počivao, međutim, na tačnom saznanju značaja rasnog problema a ne na religioznim predstavama. Njegova borba protiv jedne određene konfesije bila je naprotiv stvarno i taktički pogrešna.

Hrišćansko-socijalni pokret posedovao je jednu nejasnu predstavu o cilju nemačkog preporoda, imao je međutim razumevanja i sreće pri traganju svojih puteva kao partija. On je shvatao značaj socijalnog pitanja, varao se u svojoj borbi protiv jevrejstva i nije imao pojma o snazi nacionalne misli. Da je hrišćansko-socijalna partija uz svoje mudro saznanje o važnosti širokih masa imala još i tačnu predstavu o značaju rasnog problema, kako je to svenemački pokret zahvatio, i da je ona sama konačno bila nacionalistička, ili da je svenemački pokret uz svoje tačno saznanje cilja jevrejskog pitanja i značaja nacionalne misli usvojio još i praktičnu mudrost hrišćansko- socijalne partije, naročito, međutim, njen stav prema socijalizmu, onda bi to dalo takav jedan pokret koji bi još i onda po mom dubokom uverenju mogao sa uspehom da uzme nemačku sudbinu u svoje ruke. Da to nije bilo tako, ležalo je u daleko najvećoj meri u samoj suštini autrijske države.

Pošto ni u jednoj drugoj partiji nisam video ostvarenje mojih uverenja, nisam se u dolazećem vremenu više mogao da odlučim da stupim u jednu od postojećih organizacija ili čak i da se borim u redovima jedne od njih. Još u ono vreme sam smatrao sve političke pokrete kao pogrešne i nesposobne da u većem i ne samo spoljašnjem obimu sprovedu nacionalni preporod nemačkog naroda. A moja unutrašnja odbojnost prema habzbuškoj državi rasla je u to vreme sve više i više. Što sam se više počeo naročito baviti i spoljnopolitičkim pitanjima, tim više je moje uverenje dobijalo prevagu, da bi ta državna tvorevina morala biti samo na nesreću Nemstva. Sve jasnije sam najzad uviđao, da sudbina nemačke nacije ne bi mogla da se odluči sa te strane, već u

samome Rajhu. Ali ovo nije važno samo za opšta politička pitanja, nego ne i manje za sve pojave kulturnog života uopšte. Austrijska država pokazivala je takođe i ovde u oblasti čisto kulturnih i umetničkih zbivanja sva obeležja svoje zamrlosti, barem, međutim, svu svoju beznačajnost za nemačku naciju. Najviše je ovo važno za oblast arhitekture. Novija građevinska umetnost nije već i stoga mogla da dođe u Austriji do naročito velikog uspeha, jer su zadaci od vremena izgradnje ulice Ringštrase bar u Beču samo bili više beznačajni izraslim planovima u Nemačkoj.

Tako počeh ja sve više da vodim dvostruki život; razum i realnost značile su za mene da u Austriji prođem jednu koliko značajno blagoslovenu, toliko i gorku školu, samo srce je boravilo negde drugde. Uzavrelo nezadovoljstvo me je onda spopadalo, što sam više spoznao unutrašnju prazninu te države, nemogućnost da se ona još spase, ali sam pritom sa svom sigurnošću osećao, da je ona u svemu i svačemu mogla da predstavlja samo još nesreću za nemački narod. Bio sam uveren da je ta država morala svakog zaista velikog Nemca isto tako i da stešnjava i da ometa, kao što je ona, s' druge strane, i svaku nenemačku pojavu forsirala. Ogavan mi je bio nacionalni konglomerat, koji je pokazivao glavni carski grad, ogavan ceo taj mešanjac naroda, Čeha, Poljaka, Mađara, Rusina, Srba, Hrvata, itd. Džinovski ovaj grad izgledao mi je kao otelotvorenje incesta. Moj nemački jezik iz moga doba mladosti bio je dijalekt, koji se takođe govori i u Donjoj Bavarskoj; nisam bio u stanju niti da ga zaboravim, niti da naučim bečki zargon. Što sam duže boravio u ovom gradu, sve više je u meni rasla mržnja protiv stranog narodnog mešanja, koji je počeo da proždire ovo staro nemačko stanište. Pomisao, međutim, da bi ova država mogla da se drži duže vremena, izgledala mi je upravo smešnom. Austrija je onda bila kao nekakva stara slika mozaik, čiji je lepak, kit, koji je povezivao pojedine kamenčiće u celinu, postao star i krt; dok god umetničko delo ne bi bilo dotaknuto, moglo je ono još da produžava svoje varljivo bitisanje, ali čim bi ipak zadobilo jedan udarac, raspalo bi se u hiljadama komadića. Pitanje je dakle bilo samo to, kada će doći taj udarac. Pošto moje srce nikada nije kucalo za monarhiju, već uvek samo za jedan nemački Rajh, mogao mi je čas raspada ove države da izgleda samo kao početak oslobođanja nemačke nacije. Iz svih ovih razloga nastajao je uvek snažniji osećaj čežnje, najzad da odem tamo, kuda su me moje najranije mladosti vukle intimne želje i duboka ljubav.

Nadao sam se nekada da stvorim sebi ime kao građevinar i u malom ili velikom okviru, koji bi mi sudba upravo već odredila, posvetim celoga sebe u izgarajućoj službi naciji. Najzad, hteo sam da budem učesnik sreće, da smem da budem i dejstvujem na onome mestu, sa koga bi morala da krenene u ispunjenje najžarkija želja moga srca: pripajanje mog ljubljenog zavičaja zajedničkoj otažbini, nemačkom Rajhu.

Mnogi još i danas neće biti u stanju da razumeju ovu veličinu takve jedne čežnje, samo, ja se obraćam onima kojima je sudbina ili dosada uskratila ovu sreću ili je u surovoj okrutnosti ponovo oduzela; obraćam se svima onima koji, otrgnuti od matice zemlje, moraju čak da se bore i za sveto dobro svoga jezika, koji su zbog svog opredeljenja odanosti prema otadžbini proganjani ili mučeni i koji sada u bolnoj oduzetosti čežnjivo iščekuju čas, koji će ih ponovo pustiti da se vrate kod srdačne verne majke; obraćam se svim takvim i znam: oni će me razumeti! Samo onaj ko na sopstvenom telu oseća šta znači to biti Nemač a da ne sme da pripada svojoj dragoj otadžbini, u stanju je da odmeri svu dubinu čežnje, kojom u svim vremenima izgaraju srca dece odvojene od matice zemlje. Sve one ispunjene njome pritiska ona dubokom mukom i uskraćuje im toliko dugo zadovoljstvo i sreću, dok god se ne otvore kapije otadžbine i u zajedničkoj državi, u zajedničkom Rajhu, ponovo nađe mir i spokoj zajednička krv.

Beč je, međutim, bio i ostao za mene nejteža iako najtemeljnija škola moga života. U taj sam grad nekada stupio još kao polumladić i napustio sam ga kao tih i ozbiljan čovek. U njemu sam dobio osnove za jedan pogled na svet u velikim razmerama i jedan način političkog posmatranja u malom, koje sam kasnije samo još u pojedinostima imao da dopunim, i koje me, međutim, nikada više nisu napustile. Pravu vrednost ondašnjih godina učenja u stanju sam naravno tek danas sam potpuno da procenim. Stoga sam ovo vreme nešto opširnije razmotrio, pošto mi je ovo upravo u onim pitanjima pružilo prvu očiglednu nastavu, koja zajedno spada u

osnove s' partijom, koja se, nastala iz najmanjih poreataka, sprema da u toku od jedva pet godina preraste i razvije u jedan veliki masovni pokret. Ne znam kakav bi danas bio moj stav prema Jevrejstvu, prema socijaldemokratiji, bolje rečeno prema celokupnom marksizmu, prema socijalnom pitanju itd., da se nije već temeljni sprat ličnih pogleda pritiskom sudbine - kao i sopstvenim učenjem - u tako rano vreme formirao. Jer, iako nesreća otadžbine može da pokrene na razmišljanje hiljade i hiljade o unutrašnjim razlozima sloma, to ipak nikada ne može da dovede do one temeljnosti i dubljeg uvida, koji se razotkrivaju onome koji tek posle godinama duge borbe sam postaje gospodar svoje sudbine.